
PRIRUČNIK ZA MODERIRANJE KOMENTARA

Organizacija za evropsku
bezbjednost i saradnju
Misija u Crnoj Gori

Autori:

Članovi/ce Tehničke radne grupe za samoregulaciju:

Jovičević Ilija

ombudsman dnevnih novina "Dan"

Jovović Mihailo

programski direktor ND "Vijesti"

Minić Ljiljana

uredinica u dnevnim novinama "Dan"

Petričević Paula

ombudsmanka ND "Vijesti" i nedjeljnika "Monitor"

Spaić Aneta

članica Komisije za monitoring i žalbe Medijskog savjeta za samoregulaciju

Vujović Ranko

izvršni sekretar Medijskog savjeta za samoregulaciju

KLAUZULA ODRICANJA ODGOVORNOSTI

Ova publikacija pripremljena je na osnovu originalnog materijala koji su dostavili autori. Stavovi izneseni u njoj ostaju odgovornost autora i ne predstavljaju nužno stavove OEBS-a, misija ili njenih država učesnica. Ni OEBS, ni misije, ni njene države učesnice ne preuzimaju nikakvu odgovornost za posljedice koje mogu proizaći iz upotrebe ove publikacije. Ova publikacija se ne bavi pitanjima pravne ili druge odgovornosti za radnje ili propuste bilo koje osobe.

Izdavač:

Organizacija za evropsku bezbjednost i saradnju
Misija OEBS-a u Crnoj Gori
Bulevar Džordža Vašingtona 98/VII
81000 Podgorica, Crna Gora

www.osce.org/me/mission-to-montenegro

© Misija OEBS-a u Crnoj Gori

ISBN 978-92-9271-000-2

PRIRUČNIK ZA MODERIRANJE KOMENTARA

SADRŽAJ

UVOD	6
1. Pravni okvir	8
1.1. Pravni okvir – relevantni propisi EU i Savjeta Evrope	8
1.2. Ustavno – zakonodavni okvir	16
2. Svrha i rizici moderiranja	26
2.1. Svrha komentarisanja	26
2.2. Rizici komentarisanja	30
2.3. Pravila komentarisanja	31
2.3.1. Komentari ne smiju da sadrže govor mržnje	33
2.3.2. Govor mržnje prema ženama	35
2.3.3. Komentari ne smiju da sadrže psovke i vulgarne izraze	38
2.3.4. Komentari ne smiju da sadrže reklamne ili promotivne materijale	39
2.3.5. Zaštita prava na privatnost u komentarima	39
2.3.6. Nije dozvoljeno učestalo ponavljanje komentara iste ili slične sadržine	40
2.3.7. Poštovanje pretpostavke nevinosti u komentarima	41
2.3.8. Komentar ne smije ugrožavati integritet maloljetnika	41
2.3.9. Komentar ne smije da ima pornografske sadržaje	42
2.3.10. Komentar ne smije otkriti identitet žrtava seksualnog nasilja	42
2.4. Vrste moderiranja	42
2.4.1. Predmoderacija	43
2.4.2. Postmoderacija	44
2.4.3. Hibridna moderacija	45
2.5. Procedure	45
2.5.1. Blokiranje/omogućavanje komentarisanja na određene sadržaje	46

2.5.2. Plan pregleda komentara	46
2.5.3. Registracija	47
2.5.4. Automatsko filtriranje	48
2.5.5. Prijava kršenja pravila komentarisanja	49
2.5.6. Prijava zbog neobjavljivanja komentara	49
2.5.7. Žalba samoregulaciji	50
2.6. Sankcije	51
2.6.1. Uklanjanje/neodobravanje komentara	51
2.6.2. Blokiranje i banovanje	52
2.7. Kako do bolje moderacije	53
2.7.1. Specijalizovani moderatori ili novinari/moderatori	53
2.7.2. Kvalitet debate	54
2.7.3. Opšta pravila	55
2.7.3.1. Važnost konteksta	55
2.7.3.2. Dosljednost	55
2.7.3.3. Dokumentovanje	55
2.7.3.4. Poštujte tuđe mišljenje	55
2.7.3.5. Korist / šteta za javnost	55
2.7.3.6. Koja su zakonom zaštićena prava o kojima moderator mora voditi računa?	56
2.7.3.7. Kako prepoznati sadržaj koji postavljaju botovi?	57
2.7.3.8. Kako prepoznati trolovanje	58
2.7.3.9. Kako prepoznati prikryveno oglašavanje?	59
2.7.3.10. Kako razlikovati uvredljiv govor od satire i kritike?	59
2.7.3.11. Da li uklanjati off-topic komentare?	61
2.7.3.12. Kritika portala/medija	61
2.7.3.13. Lažne vijesti	62
2.7.3.14. Preobimni komentari	63
2.7.3.15. Caps Lock komentari	64
Moderiranje komentara - mapa puta	65

UVOD

Razvoj novih medija i informaciono-komunikacionih tehnologija je potpuno promijenio tradicionalnu vezu između medija i njihove publike, kao i tip i intenzitet njihove međusobne komunikacije. Novi mediji otvoreni su za upliv korisničkog sadržaja na način koji je bio nezamisliv u tradicionalnim medijima. Danas „sadržaj trećih lica“, odnosno komentari čitalaca ili posjetilaca, predstavljaju neraskidivi, sastavni dio savremenih medija. Ove promjene su se dodatno intenzivirale i poboljšale komunikaciju između medija i publike, proširivši tako prostor slobode izražavanja do ranije neslućenih granica.

Sloboda izražavanja vlastitog mišljenja, stava, kritike i komentara utjelovljena je bez istorijskog presedana – hiperpovezani svijet nam je na raspolaganju na dohvat klika. Komentari se proizvode, postavljaju, šire i bujaju nevjerovatnom brzinom i obimom, mediji dobijaju povratnu informaciju od svojih korisnika u odnosu na primarni sadržaj koji objavljuju, otvara se prostor za živu i praktično trenutnu javnu diskusiju, za artikulaciju drugačijih percepcija, razigrano višeglasje raznovrsnih doživljaja stvarnosti i različitih, katkad protivrječnih svjetonazora. Komentari mogu biti podsticaj za dalje novinarsko istraživanje, putokaz i ideja za nove priče i teme koje će medij pokrivati. Na ovaj se način razvija nova digitalna agora koja pruža mogućnosti formulisanja javnog interesa i rasprave o opštem dobru u kojima je ogroman broj ljudi u mogućnosti da aktivno učestvuje.

Istovremeno, stvaraju se i novi problemi, izazovi i otkrivaju karakteristične slabe ili neuralgične tačke novih medija koji uključuju mogućnost komentaranja korisnika. Čuvena formulacija Gardijanovog urednika sa najdužim radnim stažom – C. P. Skota, da su „komentari slobodni, ali su činjenice sve-

te”, u kontekstu novih, interaktivnih medija poprima, u izvjesnom smislu izmijenjeno značenje. Novo pitanje za nas danas je – koliko su slobodni komentari zaista slobodni?¹ Sloboda izražavanja nije apsolutno pravo, što je ujedno prvo i najvažnije pravilo moderiranja komentara. Eksplozivni razvitak mogućnosti u digitalnom svijetu neizostavno prate brojni rizici, kao i moguće zloupotrebe, a sa ovako proširenim pojmom slobode, nužno je onda proširiti i pojam odgovornosti. I upravo odgovornost najčešće izostaje iz živih, duhovitih i žustrih, ali često i žučnih i nesuvislih rasprava. Osnovna namjera ovog *Priručnika o moderiranju onlajn komentara* je da osigura pravičan, nepristrasan i uvažavajući pristup moderiranju, kao i da minimizira rizike komentaranja – kako pravne rizike za medije i korisnike, tako i rizike od neadekvatne kontekstualizacije primarnih sadržaja – objavljenih tekstova ili priloga – sadržajem koji stvaraju korisnici, odnosno komentatori. Priručnik je zamišljen kao vodič za moderatore komentara korisnika na portalima u pravcu identifikovanja spornih – štetnih sadržaja i pružanja adekvatnog odgovora.²

---

1 Više vidjeti na: <https://www.societyofeditors.org/wp-content/uploads/2018/10/SOE-Moderation-Guide.pdf>, str. 3

2 U medijskom pravu generički naziv za sporni/ štetni sadržaj koji je podesan da povrijedi pravo ili interes trećeg se naziva lezionim sadržajem (latinski: *Laesio* - šteta koja se nanosi drugom). O primjeni termina više vidjeti: Vladimir Vodinelić, *Pravo masmedija*, Fakultet za poslovno pravo u Beogradu, Beograd, 2003, str. 97.

1. PRAVNI OKVIR

1.1. Pravni okvir – relevantni propisi EU i Savjeta Evrope

Prvih deset godina ovog vijeka se slavio i idealizovao razvoj interneta i internet platformi kao proširenje polja slobode izražavanja i otvaranja mogućnosti uključivanja većeg broja građana u javne diskusije, kao i dobijanja mogućnosti za iskazivanje mišljenja. Internet nam je dao nove fantastične prilike da govorimo, da nas čuju i da se organizujemo. Stvorio je mnoštvo novih mogućnosti za ostvarivanje ljudskih prava, uključujući prava na slobodu izražavanja, slobodu okupljanja, slobodu misli i vjeroispovijesti, itd. Novostvorena sloboda izražavanja je u sljedećoj deceniji pokazala da svaka nova i veća sloboda, istovremeno podrazumijeva i veću mogućnost njene zloupotrebe. Svjedoci smo da internet stvara prilike za širenje nezakonitog ili potencijalno štetnog sadržaja ili ponašanja. Onlajn usluge (kao što su platforme društvenih medija, na kojima korisnici objavljuju poruke, tekstove, slike, itd..) podliježu brisanju, degradiranju ili na drugi način onemogućavaju širenje nezakonitog ili nepoželjnog sadržaja što predstavlja „moderiranje sadržaja”.

Sve ovo je bio razlog da se u Evropi pokrene velika debata o tome na koji način pristupiti sadržajima koje postavljaju građani na različitim internet platformama, od društvenih mreža, kao najvećih platformi, pa do internet portala i komentara koji se postavljaju ispod objavljenih tekstova.

Kada je riječ o zakonodavnom okviru, Evropska unija je još 2000. godine usvojila Direktivu o elektronskoj trgovini³ koja

³ Više vidjeti: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32000L0031&from=EN>

je u posljednjih dvadeset godina generalno regulisala odnos prema sadržajima trećih lica na posredničkim internet platformama, uključujući i internet portale. Direktiva uspostavlja jasna pravila za regulisanje sadržaja bez uticaja na slobodu izražavanja na internetu. Prema njenim odredbama platforme ne bi trebalo da postanu stražari koji nadgledaju sav postavljeni materijal samo zato da neke vrste sadržaja ne bi bile objavljene. Direktiva o elektronskoj trgovini oslobađa internet platforme od zakonske odgovornosti za sadržaje koje postavljaju treća lica i upravo su evropski zakonodavci najviše polemicali o ovoj odredbi iz Direktive prethodnih godina. Direktiva je takođe umnogome usporila usvajanje restriktivnijih rješenja vezanih za regulaciju nezakonitih sadržaja na internet platformama.

Direktiva EU o elektronskoj trgovini je primjenjiva na sve kategorije platformi i sve vrste sadržaja. U njoj su između ostaloga primijenjena pravila zemlje porijekla, koja su takođe kasnije regulisana novijim direktivama. Pravilo zemlje porijekla propisuje da je država u kojoj je određena internet platforma registrovana, odnosno platforma zemlje porijekla, odgovorna za sadržaje koji se na njoj postavljaju. Pored toga, Direktiva oslobađa platforme od odgovornosti za sadržaje koji se na njima postavljaju. One su pasivne i neutralne u odnosu na objavljene sadržaje i uklanjaju sadržaja je dozvoljeno jedino nakon saznanja o njihovoj nezakonitosti.

Pored ove Direktive, za razumijevanje evropskih napora za regulaciju onlajn sadržaja bitno je pomenuti i revidiranu Direktivu o audio vizuelnim medijskim uslugama⁴ iz 2018. godine, odnosno odredbe koje regulišu platforme za distribuciju video sadržaja. Direktiva propisuje veći opseg obaveza plat-

---

⁴ Više vidjeti: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018L1808&from=EN>

formama za razmjenu video sadržaja. Platforme su dužne da preduzimaju primjerene i proporcionalne mjere u cilju zaštite javnosti od nezakonitih sadržaja koji se najprije tiču terorističkih sadržaja, materijala kojima se seksualno iskorišćavaju djeca, rasizam, ksenofobija i govor mržnje. Mjere koje se preduzimaju moraju biti usklađene sa prirodom sadržaja, kategorijom lica koja su predmet zaštite, pravima i legitimnim interesima i moraju biti proporcionalne prvenstveno uzimajući u obzir veličinu platformi i karakter pružene usluge.

U evropskom zakonodavstvu postoje i stroža zakonska rješenja za četiri vrste sadržaja koje je Evropska unija definisala nezakonitim sadržajima. Prva je Direktiva o borbi protiv terorizma⁵ kojom se od država članica EU zahtjeva da definišu mjere kojima bi se uklanjao materijal za širenje terorističkog sadržaja i blokirali veb-sajtovi na kojima se šire takvi sadržaji.

Druga je Direktiva o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorišćavanja djece i dječije pornografije koja definiše dječiju pornografiju i takođe zahtjeva od država članica EU da uklanjaju takve sadržaje i blokiraju veb-sajtove na kojima se šire takvi sadržaji.⁶

Sljedeća je Okvirna odluka Savjeta o borbi protiv izvjesnih oblika izražavanja rasizma i ksenofobije putem krivičnog prava koja upućuje zemlje članice EU da obezbijede kažnjivost rasističkog i ksenofobičnog govora mržnje.⁷ Ova Odluka ne propisuje detaljne obaveze o načinima moderiranja ovih vrsta sadržaja.

---

5 Više vidjeti: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX-:32017L0541&from=EN>

6 Više vidjeti: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX-:32011L0093&from=EN>

7 Više vidjeti: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX-:32008F0913&from=EN>

Četvrta Direktiva vezana za ovu temu je Direktiva o autorskim pravima na jedinstvenom digitalnom tržištu koja uspostavlja novi režim odgovornosti za platforme koje distribuiraju onlajn sadržaje.⁸ U skladu sa Direktivom, internet platforme su dužne da zaključe ugovore sa nosiocima autorskih prava ukoliko žele da koriste njihova autorska djela. U slučaju nepostojanja ugovora, internet platforme su odgovorne za zloupotrebu sadržaja, osim ako nijesu uradile sve što je u njihovoj moći da smanje ovu vrstu zloupotreba.

Kada je u pitanju onlajn dezinformisanje, koje nije uvijek nezakonito, ali može biti štetno po evropske vrijednosti, vodeće internet platforme su usvojile Kodeks ponašanja 2018.godine uoči izbora za Evropski parlament.⁹ Poštovanje ovog Kodeksa je nadgledala Evropska komisija. Povod za usvajanje Kodeksa je bilo rastuće širenje dezinformacija u Evropi putem internet platformi i to posebno uoči nacionalnih ili EU izbornih procesa.

Kada je u pitanju dezinformisanje na internetu, ili fenomen lažnih vijesti, one ne moraju uvijek da budu nezakonite, ali mogu da proizvedu štetni uticaj na objektivno i nepristrasno informisanje građana. Imali smo prilike prethodnih godina da se uvjerimo da dezinformacije mogu da ugroze uslove za održavanje demokratskih i fer izbora i najčešće su upravo kampanje dezinformisanja javnosti bile usmjerene na izborne procese u pojedinim zemljama. Dezinformisanje na internetu generalno smanjuje povjerenje građana u demokratske institucije i medije i često ima za cilj stvaranje tenzija u samom društvu i njegovu radikalizaciju. Evropska komisija je definisala onlajn dezinformacije kao lažne ili obmanjujuće

8 Više vidjeti: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L0790&from=EN>

9 Više vidjeti: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/code-practice-disinformation>

informacije koje su kreirane, prezentovane i distribuirane radi ostvarivanja ekonomske koristi ili namjerne obmane javnost i mogu prouzrokovati štetu za javnost. Ovaj pristup isključuje nenamjerne greške novinara.

Posljednjih godina Evropa je pojačala napore za regulaciju onlajn sadržaja i pravila za moderiranje sadržaja koje korisnici postavljaju na platformama. Jedan od takvih napora predstavlja i predlog Zakona o digitalnim uslugama¹⁰ koji je još uvijek u fazi izrade u Evropskoj komisiji. Predlogom se definišu jasne obaveze i odgovornosti pružalaca posredničkih usluga, posebno internet platformi kao što su društveni mediji i onlajn prodavnice. Takođe se utvrđivanjem jasnih obaveza dužne pažnje za određene posredničke usluge, uključujući postupke prijavljivanja i djelovanja na nezakonite sadržaje i mogućnost osporavanja odluka platformi o moderiranju sadržaja, nastoji povećati sigurnost korisnika na internetu u Evropskoj uniji i poboljšati zaštita njihovih temeljnih prava.

Ujedinjene nacije su se takođe bavile ovom problematikom. Tako je specijalni izvjestilac Ujedinjenih nacija za slobodu izražavanja 2011. godine, izjavio da cenzura ne bi smjela da bude delegirana privatnim subjektima i da niko ne bi trebalo da bude odgovoran za sadržaj na internetu ako nije autor tog sadržaja. Države ne bi smjele da koriste ili primoravaju posrednike da vrše cenzuru u njihovo ime.

U OEBS-ovom Izvještaju o slobodi izražavanja na internetu se ističe da odredbe koje se odnose na odgovornost pružalaca usluga nijesu uvijek jasne i da složene „notice and takedown” procedure za uklanjanje sadržaja postoje u nekim državama

---

¹⁰ Više vidjeti na: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/proposal_for_a_regulation_on_a_single_market_for_digital_services.pdf

učesnicama. Njih tridesetak ima zakone koji se zasnivaju na EU Direktivi o elektronskoj trgovini. Međutim, razlike u tumačenju Direktive su dovele do nepostojanja jedinstvenog okvira za njenu primjenu. Ove razlike su postale vidljive tek nakon što su sudovi počeli da primjenjuju odredbe Direktive.

Kada je riječ o zakonodavnom radu Savjeta Evrope u oblasti moderiranja komentara značajno je za potrebe ovog Priručnika pomenuti Preporuku Komiteta ministara iz 2018. godine o ulogama i odgovornostima internet posrednika¹¹². Ovaj dokument sadrži posebne preporuke u pogledu uloga država i deljne obaveze internet platformi.

U pogledu država članica Savjeta Evrope, Preporuka ističe da da svaki zahtjev državnih organa upućen internet posrednicima kojim se ograničava pristup sadržaju (uključujući blokiranje ili uklanjanje sadržaja), ili bilo koja druga mjera koja bi mogla dovesti do ograničavanja prava na slobodu izražavanja, mora biti normiran i usklađen sa ciljevima iz člana 10 Konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, smatrati se nužnim u demokratskom društvu i srazmjeran cilju kojem se teži. Za utvrđivanja pravca djelovanja od naročitog značaja su bile odluke Evropskog suda za ljudska prava¹³

11 Za razliku od EU koja uglavnom koristi sintagmu internet platforme, Savjet Evrope u ovoj Preporuci koristi pojam internet posrednika i ne daje njegovu preciznu definiciju. Dokument daje širi opis pojma koji definiše veliki broj različitih, konstantno evoluirajućih aktera, koji se obično nazivaju „internet posrednici”. Oni olakšavaju interakciju na internetu između fizičkih i pravnih lica ponudom i obavljanjem raznih funkcija i usluga. Neki povezuju korisnike sa internetom, omogućuju obradu informacija i podataka ili usluga na internetu, uključujući i sadržaje koje stvaraju korisnici. Treba naglasiti da i EU i SE govore u svojim zakonodavnim aktima o istim subjektima koje je zbog raznolikosti i velikog broja servisa koje nude teško jednostavno definisati u par rečenica.

12 Više vidjeti na: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680790e14

13 Relevantna sudska praksa ESLJP upućuje na do tada nepoznati koncept *odgovornosti portala za komentare trećih strana* i u slučaju postojanja sistema prijave komentara, adekvatnei blagovremene reakcije. Naime, uklanjanje nezakonitog ko-

Državni organi moraju pažljivo procijeniti moguće posljedice svih vrsta ograničenja prije i nakon njihove primjene, istovremeno nastojeći da primijene najmanje restriktivne mjere potrebne za postizanje cilja određene politike. Državne institucije ne bi smjele da nameću obavezu nadziranja sadržaja posrednicima koji obezbjeđuju pristup, ili koji prenose ili pohranjuju sadržaj, nevezano da li koriste automatizovana sredstva ili ne. Prilikom upućivanja bilo kog zahtjeva internet posrednicima ili prilikom promocije koregulatornih pristupa internet posrednika, bez obzira da li istupaju sami ili sa drugim državama ili međunarodnim organizacijama, državni organi treba da izbjegavaju svaku radnju koja bi značila generalno nadziranja sadržaja. Svi koregulatorni pristupi treba da budu u skladu sa vladavinom prava i zaštitnim mjerama transparentnosti.

U Preporuci se takođe navodi da države treba da osiguraju, u zakonu i u praksi, da se internet posrednici ne smatraju odgovornim za sadržaj trećih lica kojima isključivo daju pristup ili koji prenose ili arhiviraju sadržaje. Državni organi mogu sma-

---

mentara ne oslobađa internet portal od odgovornosti, čak i kada se Pravilima komentarisanja predviđi isključiva odgovornost autora komentara. Relevante presude upućuju na značaj komercijalne prirode portala kao i na potrebu angažovanja adekvatne moderatorske pažnje za tekstove za koje se razumno očekuje veći broj komentara.

Delfi AS protiv Estonije. Veliko Vijeće ESLJP je utvrdilo odgovornost portala za komentare trećih lica, konstatujući da naknadno otklanjanje uvredljivih i „klevetničkih komentara i govora mržnje ne oslobađa internet portal od odgovornosti. Naprotiv, Sud je našao da je internet portal finansijski profitirao od članaka koji su privukli veliki broj čitalaca, stoga je portal morao preduzeti dodatne radnje za sprječavanje govora mržnje (Više vidjeti na: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:%22delfi%22}%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22}%22itemid%22:%22001-155105%22}}>) i *MTE-Index protiv Mađarske.* Sud je utvrdio da su komentari bili nezakoniti i da su štetili ugledu portala za oglašavanje nekretnina. U ovom predmetu Sud nije konstatovao govor mržnje, niti je bilo riječi o komercionalnom provajderu koji je zbog objavljanog sadržaja mogao očekivati objavljivanje spornih sadržaja (Više vidjeti na: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:%22index%22}%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22}%22itemid%22:%22001-160314%22}}>)

trati posrednike odgovornim u odnosu na sadržaj koji skladište jedino u slučaju ako ne postupaju brzo kako bi ograničili pristup sadržaju ili uslugama čim postanu svjesni njihove nezakonite prirode.

U vezi sa moderiranjem komentara, u Preporuci internet posrednicima ili platformama se navodi da treba da poštuju prava korisnika u vezi sa primanjem, proizvodnjom i prenošenjem informacija, mišljenja i ideja. Sve mjere u vezi sa ograničavanjem pristupa sadržaju (uključujući blokiranje ili uklanjanje sadržaja) kao rezultat državne naredbe ili zahtjeva bi se trebale sprovoditi angažovanjem najmanje restriktivnih sredstava.

Posrednici treba da ograničavaju pristup sadržaju u skladu sa svojim politikama za ograničavanje sadržaja, na na transparentan i nediskriminatoran način. Svako ograničavanje sadržaja treba da se sprovodi primjenom najmanje restriktivnih tehničkih sredstava i ograniči njegov obim i trajanje na ono što je striktno potrebno kako bi se izbjeglo kolateralno ograničavanje ili uklanjanje legalnog sadržaja.

Svako ograničavanje sadržaja treba sprovesti sa obrazloženjem razloga i pravnog osnova za ograničavanje sadržaja. Takođe, treba obavijestiti korisnika i druge pogođene strane, osim ako je to u suprotnosti sa zakonom, , uključujući informacije o postupcima, zaštitnim mjerama i mogućnostima za podnošenje žalbi.

Komitet ministara Savjeta Evrope je 2020. godine usvojio i Preporuku o uticaju algoritamskih sistema na ljudska prava.¹⁴ Preporuka u širem obimu obrađuje i problem moderiranja komentara. Naime, nije rijetka pojava da internet platforme

---

¹⁴ Više vidjeti na: https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=09000016809e1154

koriste algoritamske programe u cilju filtriranja, odnosno automatskog moderiranja komentara. S tim u vezi, Preporuka pruža objašnjenje državama članicama Savjeta Evrope, kao i samim internet posrednicima, o načinu korišćenja algoritama u moderiranju komentara, istovremeno vodeći računa o neugrožavanju temeljnih ljudskih prava.

Posljednji od dokumenata Savjeta Evrope kojeg je usvojio Komitet za medije i informatičko društvo je Uputstvo za moderiranje komentara¹⁵. Ovaj dokument daje iscrpan pregled izazova sa kojima se susreću evropske države kada je u pitanju sadržaj koji se postavlja na internet platformama. Predstavljen je čitav niz postupaka u vezi sa moderiranjem sadržaja, čiji je cilj da prvenstveno zaštite slobodu izražavanja, kao i javnost od nezakonitih sadržaja koji su sve prisutniji na internetu.

1.2.   Ustavno – zakonodavni okvir

Pružanje blagovremene, proporcionalne, neophodne i zakonite reakcije (test proporcionalnosti) je zadatak koji se zahtijeva od svakog moderatora koji postupa odgovorno sa namjerom da spriječi širenje štetnog i nezakonitog sadržaja i na taj način izuzme svoju odgovornost i odgovornost medija za koji radi. U cilju sačinjavanja jasnih uputstava za moderatore za reagovanje u kompleksnim situacijama, nameće se potreba za analizom ustavnog i zakonskog okvira.

Ustavna garancija ljudskih prava u Crnoj Gori podrazumijeva normativno i institucionalno ostvarivanje i zaštitu prava i sloboda utvrđenih Ustavom i međunarodnim ugovorima koje je zaključila i potvrdila država Crna Gora.¹⁶ Potvrđeni i objavljeni međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međuna-

¹⁵ Više vidjeti na: <https://rm.coe.int/content-moderation-en/1680a2cc18>

¹⁶ Član 10 Ustava Crne Gore.

rodnog prava su sastavni dio unutrašnjeg pravnog poretka i imaju primat u odnosu na domaće zakonodavstvo. Budući da su predmet ove analize sloboda izražavanja i druge ustavne vrijednosti jednake konvencijske i ustavne snage i značaja, izuzetno je značajna uspješna i adekvatna saglasnost (balansiranje) različitih prava i sloboda od strane moderatora. Ona podrazumijeva vrlo zahtjevan zadatak, ne samo za moderatora, već za sudije najvećih sudskih instanci, pa se ovaj Priručnik smatra alatom od izuzetnog značaja za uspješno balansiranje slobode izražavanja i drugih ustavnih prava čovjeka kao što su ljudsko dostojanstvo, zaštita njegovih ličnih prava, poštovanje ljudske ličnosti i dostojanstva u krivičnom ili drugom postupku, posebna prava djeteta i zaštita od psihičkog i svakog drugog iskorišćavanja i zloupotrebe. Ustav Crne Gore propisuje da *svako ima pravo na slobodu izražavanja govorom, pisanom riječju, slikom ili na drugi način i da se pravo na slobodu izražavanja može ograničiti samo pravom drugoga na dostojanstvo, ugled i čast i ako se ugrožava javni moral ili bezbjednost Crne Gore.*¹⁷ Iz navedenog se može zaključiti da Ustav uređuje sadržinu ovog prava i njegova ograničenja, koja su u funkciji zaštite prava ličnosti, kao i drugih prava i društvenih vrijednosti. Kada su u pitanju mediji, njihovim izvještavanjem mogu se povrijediti ljudska prava kao što su dostojanstvo, pravo na privatnost, čast, ugled i integritet. To svakako zavisi od brojnih okolnosti konkretnog slučaja, a svakako su važne one koje daju odgovor na pitanje da li je informacija od javnog

17 Član 10 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda propisuje da sloboda izražavanja uključuje slobodu posjedovanja sopstvenog mišljenja, primanje i saopštavanje informacija i ideja bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice. Takođe propisuje i osnove ograničenja ovih prava na sljedeći način: „Pošto korišćenje ovih sloboda povlači za sobom dužnosti i odgovornosti, ono se može podvrgnuti formalnostima, uslovima, ograničenjima ili kaznama propisanim zakonom i neophodnim u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbjednosti, teritorijalnog integriteta ili javne bezbjednosti, radi sprječavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, zaštite ugleda ili prava drugih, sprječavanja otkrivanja obavještenja dobijenih u povjerenju, ili radi očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva“

interesa, da li je u pitanju javna ličnost o kojoj se izvještava, a koja je manje zaštićena i više izložena javnosti, te da li su u medijima iznesene činjenice ili dokazi, odnosno mišljenja bez provjerenih činjenica.¹⁸ Sve navedeno ukazuje na potrebu za posebnim razmatranjem odnosa slobode izražavanja i prava ličnosti, zbog čega je, kada su u pitanju mediji, vrlo važno znati pravu mjeru i uspostaviti odgovarajuću ravnotežu između slobode medija i drugih prava, što je tema i ovog Priručnika.

Zakon o medijima iz 2020. godine, u prvom članu deklarira slobodu medija, izražavanja i informisanja na nivou standarda koji su sadržani u međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima i slobodama, te precizira da Zakon treba tumačiti i primjenjivati u skladu sa principima Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, uz korišćenje sudske prakse Evropskog suda za ljudska prava. Ovaj član je izuzetno značajan, jer se takvim pristupom nastoji obezbijediti standard neophodan u demokratskom društvu, kako sa aspekta prava na slobodu izražavanja, tako i sa aspekta zaštite prava ličnosti. Zakonom je, dalje, garantovana sloboda istraživanja, prikupljanja, širenja, objavljivanja i primanja informacija, slobodnom pristupu svim izvorima informacija, ali i zaštiti čovjekove ličnosti i dostojanstva. Slobodno objavljivanje informacija i mišljenja o pojavama, događajima i ličnostima ograničeno je Ustavom, zakonom i etičkim pravilima novinarske profesije. Navedena ograničenja slobode izražavanja u osnovnim odredbama je izuzetno značajna sa aspekta zaštite ličnih prava, prije svega dostojanstva, privatnosti, časti, ugleda, kao i za uspostavljanje neophodne ravnoteže između prava na

---

18 U članu 50 Ustav Crne Gore zabranjuje cenzuru, ali propisuje da se neće smatrati cenzurom, ako nadležni sud spriječi širenje informacija i ideja putem sredstava javnog obavještanja samo ako je to neophodno radi: sprječavanja pozivanja na nasilno rušenje Ustavom utvrđenog poretka, očuvanja teritorijalnog integriteta Crne Gore, sprječavanja propagiranja rata ili podstrekavanja na nasilje ili vršenje krivičnog djela, sprječavanja propagiranja rasne, nacionalne i vjerske mržnje ili diskriminacije.

slobodu izražavanja i zaštite ličnih prava, jer se sve preostale odredbe ovog Zakona tumače u duhu navedenih odredbi.

Shodno preporuci Analize medijskog sektora u Crnoj Gori sa preporukama za usklađivanje sa standardima Savjeta Evrope i Evropske unije,¹⁹ da se „uredi odgovornost medija na internetu u vezi sa sadržajima trećih lica, kao što su komentari i sadržaji kreirani od strane drugih korisnika (UGC), regulatorni okvir trebalo bi da bude u skladu sa standardima i sudskom praksom Savjeta Evrope i Evropske unije”,²⁰ novi Zakon o medijima iz 2020. godine, po prvi put uređuje pitanje odgovornosti internetske publikacije za objavljeni sadržaj trećih lica (komentar). Ovim Zakonom se reguliše pitanje definisanja komentara koji se smatra *sadržajem objavljenim na internetskoj publikaciji koji je kreirao njen registrovani korisnik, a povodom objavljenog medijskog sadržaja*. Nadalje, utvrđena je odgovornost osnivača internetske publikacije koji je *dužan da ukloni komentar koji predstavlja očigledno nezakonit sadržaj, bez odlaganja, a najkasnije u roku od 24 časa od saznanja ili od dobijanja prijave drugog lica da komentar predstavlja nezakonit sadržaj*. Zakon predviđa koji su to očigledno nezakoniti sadržaji čije je objavljivanje u mediju zabranjeno u skladu sa članovima 34 do 39. Ukoliko osnivač internetske publikacije odluči da ne ukloni komentar kojim se povrjeđuje zaštićeno pravo, pogođeno lice može zatražiti uklanjanje sadržaja od nadležnog suda, dok se u kaznenim odredbama u članu 60 propisuje da će se novčanom kaznom od 1.000 eura do 8.000 eura kazniti za prekršaj pravno lice - osnivač medija, ako internetska publikacija ne ukloni komentar koji predstavlja očigledno nezakonit sadržaj, bez odlaganja, a najkasnije u roku

19 Analiza medijskog sektora u Crnoj Gori sa preporukama za usklađivanje sa standardima Savjeta Evrope i Evropske unije, str.26, dostupno na: <https://rm.coe.int/analiza-medijskog-sektora-u-crnoj-gori-sa/16807b4d7d>

20 Takođe, vidjeti sudsku praksu Evropskog suda za ljudska prava: Delfi AS protiv Estonije i MTE-Index protiv Mađarske) (SE 2017a, ESLJP 2015, ESLJP 2016

od 60 minuta od saznanja ili od dobijanja prijave drugog lica da komentar predstavlja nezakonit sadržaj, odnosno ukoliko se u roku od 60 minuta od dobijanja prijave ne ukloni komentar kojim se krše zakonom zaštićena prava. Ista novčana kazna je propisana za slučaj da internetska publikacija ne propiše pravila za objavljivanje komentara trećih lica i ne učini ih javno dostupnim. Razumijevanje i adekvatno tumačenje članova 34 - 40 Zakona o medijima pod nazivom *Zaštita posebnih prava*, je predmet naročitog interesovanja moderatora. Ovaj set zakonskih normi se odnosi se na pitanja zaštite prava maloljetnika, dostojanstva ličnosti i pretpostavkom nevinosti s tim u vezi, prava iz sudskog postupka, zabranu govora mržnje i reklamiranje, pa kao takav mora biti dodatno analiziran.

*Pretpostavka nevinosti i zaštita ljudskog dostojanstva.*²¹ U cilju zaštite ljudskog dostojanstva Zakon propisuje da se niko u mediju ne smije označiti počiniocem kažnjivog djela, odnosno proglasiti krivim ili odgovornim prije pravnosnažne odluke suda. Nadalje, propisuje se da je dužnost medija i novinara da objektivno i tačno izvještavaju o sudskim postupcima. U vezi sa pitanjem garantovanja ustavnog principa pretpostavke nevinosti i u tom smislu zaštite ljudskog dostojanstva je i pitanje izvještavanja u sudskim postupcima. Obaveza poštovanja ljudske ličnosti i dostojanstva u krivičnom i drugom postupku predviđena članom 31 Ustava, direktno je vezana sa ustavnim garancijama propisanim članom 28, kojim se garantuje poštovanje ljudske ličnosti i dostojanstva u krivičnom ili drugom postupku. Na ovaj način se osumnjičenom i optuženom, licu lišenom slobode i u pritvoru, kao i osuđenom na izdržavanju kazne zatvora garantuju pravo na poštovanje ljudske ličnosti i dostojanstva, pravo na nepovredivost

---

²¹ Član 34: U cilju zaštite ljudskog dostojanstva, niko se u mediju ne smije označiti počiniocem krivičnog djela, odnosno proglasiti krivim ili odgovornim prije pravnosnažne odluke suda.

psihičkog integriteta čovjeka.²²

*Izveštavanje u sudskim postupcima.*²³ Pitanje pretpostavke nevinosti i zaštite ljudskog dostojanstva je nužno sagledati u kontekstu i kroz paradigmu izvještavanja o sudskim postupcima. S tim u vezi, ukoliko je medij objavio da je protiv određenog lica pokrenut krivični postupak, to lice ima pravo da, nakon okončanja postupka, zahtijeva objavljivanje informacije o pravosnažnom obustavljanju postupka i odustajanju od krivičnog gonjenja, odnosno oslobađanju od optužbe. U neposrednoj vezi sa pitanjem dužnosti medija i novinara pri izvještavanju o sudskim postupcima, sa akcentom na objektivno i tačno izvještavanje, je i pitanje prava lica, u odnosu na koje je objavljena informaciju, da informiše javnost o ishodu krivičnog postupka, što konačno ima za cilj zaštitu dostojanstva, časti i ugleda tog lica.³

Zabrana govora mržnje.²⁴ Pored Krivičnog zakonika kojim se

22 Ove garancije su sadržane i u čl. 3 i 5 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

23 Član 35: Mediji su dužni da objektivno i tačno izvještavaju o sudskim postupcima. Ako je medij objavio da je protiv određenog lica pokrenut krivični postupak, to lice ima pravo, kada se postupak okonča, da zahtijeva objavljivanje informacije o pravosnažnom obustavljanju postupka, odbijanju optužbe, odnosno oslobađanju od optužbe.

24 Član 36: Zabranjeno je objavljivanje informacija u medijima kojima se izražavaju ideje, tvrdnje i mišljenja koja izazivaju, šire, podstiču ili pravdaju diskriminaciju, mržnju ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog ličnog svojstva, političkog, vjerskog i drugog uvjerenja, ksenofobiju, rasnu mržnju, antisemitizam ili ostale oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, uključujući i netoleranciju izraženu u formi nacionalizma, diskriminacije i neprijateljstva protiv manjinskog naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.

Zahtjev iz stava 2 ovog člana podnosi se mediju najkasnije 30 dana od dana pravosnažnog obustavljanja, odnosno okončanja krivičnog postupka.

Medij nije dužan da objavi informaciju ili dio informacije iz stava 2 ovog člana, ako uz zahtjev za objavljivanje informacije nije priloženo pravosnažno rješenje o obustavljanju krivičnog postupka, odnosno pravosnažna presuda kojom se optužba odbija ili optuženi oslobađa od optužbe, a ovlašćeno lice ih ne dostavi prije isteka roka za podnošenje zahtjeva.

Na ostala pitanja vezana za objavljivanje informacije iz stava 2 ovog člana, shodno

inkriminiše svako ponašanje usmjereno na kršenje ljudskih prava zbog razlika u pogledu političkog ili drugog ubjeđenja, pola, jezika, obrazovanja, društvenog položaja, socijalnog porijekla, seksualne orijentacije, rodnog identiteta, invaliditeta, imovinskog stanja ili nekog drugog ličnog svojstva, nacionalne ili etničke pripadnosti, pripadnosti rasi ili vjeroispovijesti.²⁵ Pored Krivičnog zakonika, Zakon o medijima propisuje zabranu objavljivanja informacija u medijima kojima se izražavaju ideje, tvrdnje i mišljenja koja izazivaju, šire, podstiču ili pravdaju diskriminaciju, mržnju ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog ličnog svojstva, političkog, vjerskog i drugog uvjerenja, ksenofobiju, rasnu mržnju, antisemitizam ili ostale oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, uključujući i netoleranciju izraženu u formi nacionalizma, diskriminacije i neprijateljstva protiv manjina.²⁶

*Zaštita djece i maloljetnika.*²⁷ Zaštita ličnosti maloljetnika je

se primjenjuju odredbe ovog zakona koje se odnose na pravo na odgovor i ispravku. 25 Krivični zakonik, članom 443, propisuje biće krivičnog djela *Rasna i druga diskriminacija* navodeći da će svako onaj ko zbog: nacionalne ili etničke pripadnosti, pripadnosti rasi ili vjeroispovijesti ili zbog odsustva te pripadnosti ili zbog razlika u pogledu političkog ili drugog ubjeđenja, pola, jezika, obrazovanja, društvenog položaja, socijalnog porijekla, seksualne orijentacije, rodnog identiteta, invaliditeta, imovnog stanja ili nekog drugog ličnog svojstva, **krši osnovna ljudska prava i slobode** (zajamčena opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i potvrđenim međunarodnim ugovorima) biti kažnjen. Takođe, propisuje da će svako ko **širi ideje o** superiornosti jedne rase nad drugom ili **propagira mržnju ili netrpeljivost** po osnovu rase, pola, invaliditeta, seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili drugog ličnog svojstva **ili podstiče na rasnu ili drugu diskriminaciju**, biti kažnjen zatvorom od tri mjeseca do tri godine.

26 „Govor mržnje potpada pod ono što mi pravници zovemo - strogo odgovornošću. Ako objavite komentar sa govorom mržnje, prekršili ste zakon i morate ga obrisati, ali važno je istaći da ga niste ni smjeli postaviti! U Evropi je bilo više slučajeva gdje su sudovi odlučili da nije važno što je sporni komentar uklonjen čim je uočen. Njihov stav je da komentar koji sadrži govor mržnje, uopšte nije smio biti objavljen“, upozorava advokatica Gardijana.

27 Član 37: Mediji su dužni da štite integritet djece i maloljetnika.

Medijski sadržaj koji može ugroziti zdravstveni, moralni, intelektualni, emotivni i socijalni razvoj djeteta, odnosno maloljetnika mora biti unaprijed jasno i vidno označen kao takav i distribuiran na način za koji je najmanje vjerovatno da će ga dijete, odnos-

predviđena članom 74 Ustava kojim se propisuje da dijete uživa prava i slobode primjereno njegovom uzrastu i zrelosti i da se djetetu jemči posebna zaštita od psihičkog, fizičkog, ekonomskog i svakog drugog iskorišćavanja ili zloupotrebe. Takođe, Zakon o medijima uspostavlja obavezu medija da štite integritet djece, propisujući da medijski sadržaj koji može ugroziti zdravstveni, moralni, intelektualni, emotivni i socijalni razvoj djeteta mora biti unaprijed jasno i vidno označen kao takav i distribuiran na način za koji je najmanje vjerovatno da će ga dijete koristiti. Nadalje se precizira da mediji ne smije objavljivati informacije kojima se otkriva identitet djeteta uključenog u slučajeve bilo kog oblika nasilja ili krivičnog djela, bez obzira da li je svjedok, žrtva ili izvršilac i, u tom kontekstu se zabranjuje iznošenje pojedinosti iz porodičnih odnosa i njegovog privatnog života. Svakako da je intencija ovakvog propisivanja zaštita prava i interesa maloljetnika, a u okviru istih i dobra ličnosti maloljetnika, što je, u konačnom, u funkciji njihovog zdravog psiho-fizičkog razvoja.

Zabrana reklamiranja.²⁸ Zabranjeno je reklamiranje prodaje i

---

no maloljetnik koristiti.

Nije dozvoljeno na način dostupan djeci, odnosno maloljetnicima javno izlagati pornografski sadržaj u medijima.

Mediji ne smiju objavljivati informacije kojima se posredno ili neposredno otkriva identitet djeteta, odnosno maloljetnika uključenog u slučajeve bilo kog oblika nasilja ili krivičnog djela, bez obzira da li je svjedok, žrtva ili izvršilac i, u tom kontekstu, iznositi pojedinosti iz porodičnih odnosa i njegovog privatnog života.

28 Član 38: Zabranjeno je reklamiranje prodaje i kupovine ljudskih organa, tkiva i ćelija za presađivanje ili transfuziju.

Mediji ne smiju reklamirati oružje, opojne droge, duvanske proizvode, promet roba i pružanje usluga zabranjenih zakonom, lijekove koji su dostupni jedino uz recept, medicinske tretmane, postupke i metode liječenja koji nijesu u skladu sa zakonom kojim se uređuje zdravstvena zaštita.

Ljekovi i medicinska sredstva koja se izdaju bez recepta, mogu se reklamirati u medijima na način i pod uslovima utvrđenim u skladu sa propisima kojima se uređuju lijekovi i medicinska sredstva.

Svi sadržaji koji imaju za cilj reklamiranje proizvoda i usluga u medijima moraju biti jasno označeni kao takvi.

Alkoholna pića se mogu reklamirati u skladu sa posebnim zakonom.

kupovine organa ili tkiva ljudskog tijela za transplantaciju ili transfuziju. Takođe, izričito je propisana zabrana reklamiranja oružje, opojnih droga, duvanskih proizvoda, prometa roba i pružanje usluga zabranjenih zakonom, lijekova i medicinskih tretmana koji su jedino dostupni uz medicinski recept, postupaka i metoda liječenja neusaglašenih sa posebnim Zakonom o zdravstvenoj zaštiti. Svi sadržaji koji imaju za cilj reklamiranje proizvoda i usluga moraju jasno biti označeni kao takvi. Mediji su dužni da medijskim sadržajima koji sadrže scene nasilja, posljedice nasilja ili prirodnih katastrofa, primjenom profesionalnih i etičkih standarda novinarskog kodeksa informišu javnost uz eliminisanje senzacionalizma.

*Zaštita prava ličnosti.*²⁹ Prava ličnosti u crnogorskom pravu, prema Zakonu o obligacionim odnosima Crne Gore *inter alia*, obuhvataju: pravo na život, pravo na fizički (tjelesni) integritet, pravo na psihički (duševni) integritet, pravo na slobodu, pravo na čast, pravo na ugled, pravo na zaštitu privatnog života, pravo na dostojanstvo, pravo na sopstveni lik, pravo na sopstveni glas, pravo na prepisku i lične zapise, pravo na lični identitet, moralnu komponenta autorskih prava. Pod pravima ličnosti (pored već nabrojanih) se smatraju i ona prava koja su kao takva propisana Ustavom, potvrđenim i objavljenim međunarodnim ugovorima i opšte prihvaćenim pravilima međunarodnog prava i posebnim zakonima, a razlog zbog kojeg u navedenom članu nijesu nabrojana sva prava ličnosti je taj

---

Zabranjeno je skriveno reklamiranje.

29 Član 39: Nije dozvoljeno objavljivanje informacije kojom se vrši povreda časti i ugleda.

Objavljivanje informacije koje mogu štetiti časti i ugledu, dozvoljeno je ako je informacija tačna, izvještava o stvarima od javnog interesa i doprinosi pravu na informisanje. Prikazom ili opisom scene nasilja u medijskom sadržaju ne smije se povrijediti dostojanstvo žrtve nasilja. Mediji su dužni da u medijskim sadržajima koji sadrže scene nasilja, posljedice nasilja ili prirodnih katastrofa, poštovanjem standarda Kodeksa, na primjeren način informišu javnost uz eliminisanje senzacionalizma.

Karikaturalno i satirično prikazivanje lica ne smatra se povredom dostojanstva ličnosti.

što broj prava ličnosti nije zatvoren, jer su ista, kao i sam fenomen prava, dinamička kategorija, u stalnom razvoju.² Iako sam Ustav eksplicite ne definiše prava ličnosti, član 47 Ustava u osnovima ograničenja slobode izražavanja propisuje pravo na dostojanstvo, ugled i čast. Dakle, sloboda izražavanja komentara nije apsolutna, ona je ograničena pravom drugoga (komentarisano) na dostojanstvo, ugled i čast i druga lična prava pojedinca.³⁰

Zakonom o medijima se zabranjuje objavljivanje informacije kojom se vrši povreda časti i ugleda, prikazivanje i opisivanje scene nasilja kojom se vrijeđa dostojanstvo žrtve nasilja, a u kojim slučajevima su mediji dužni, kao i u slučaju ako informacija sadrži posljedice nasilja ili prirodnih katastrofa, poštovanjem standarda Kodeksa novinara, da na primjeren način informišu javnost uz eliminisanje senzacionalizma. Kada je u pitanju objavljivanje informacija koje mogu štetiti časti i ugledu, predviđen je izuzetak od navedenog pravila, tako što je dozvoljeno da se, ako je informacija tačna, izvještava o stvarima od javnog interesa i doprinosi pravu na informisanje.⁸ Zakon propisuje građanskopravnu zaštitu prava ličnosti, a predviđena je i prekršajna odgovornost za nepostupanje po odredbama Zakona.³¹

---

30 Na sličan način pravo na dostojanstvo, ugled i čast štite se i članom 49 Ustava kojim je propisano da se jemči sloboda štampe i drugih vidova javnog obavještanja, ali istovremeno jemči i pravo na odgovor i pravo na ispravku neistinite, nepotpune ili netačno prenijete informacije kojom se krši nečije pravo ili interes i pravo na naknadu štete prouzrokovane objavljivanjem netačnog podatka ili obavještenja.

31 U ranijem Zakonu o medijima, a u funkciji zaštite dobara ličnosti (zdravlja ili morala, ugleda), kao i drugih dobara ličnosti je i određenje iz člana 21 stav 1 Zakona, kojim je, radi zaštite ovih dobara, bila dozvoljena mogućnost objavljivanja informacija prikupljenih na nedozvoljen način. U ovom slučaju riječ je afirmaciji slobode izražavanja radi zaštite dobara ličnosti, pa čak i u odnosu na informacije prikupljene na nedozvoljen način.

2. SVRHA I RIZICI MODERIRANJA

2.1. Svrha komentarisanja

Vodič za primjenu smjernice 2.8. Kodeksa novinara i novinarki Crne Gore (Vodič) svrhu komentarisanja formuliše na sledeći način: „Osigurati suvislu, argumentovanu i zabavnu raspravu u kojoj se uvažava dostojanstvo svih učesnika, a kojom se doprinosi raspravi na temu otvorenu tekstem.”³² Međutim, da li su danas, preko dvije godine od predstavljanja Vodiča, svi komentari postavljani i moderirani u skladu sa njegovim sažetim i jednostavnim odredbama i – zašto to nisu?

Nepostojanje obrazaca za podnošenje prijave zbog neobjavlivanja komentara ili podnošenja žalbe samoregulatornom tijelu na rad moderatora, kao i nepoštovanje integriteta komentara samo su neki od načina na koji se krše odredbe ili preporuke Vodiča. Mnogo ozbiljnija kršenja srećemo u komentarima koji sadrže govor mržnje, najčešće na nacionalnoj ali i na rodnoj osnovi, kao i uvrede, odnosno lične napade koji ne doprinose raspravi od javnog interesa, već im je jedini cilj da povrijede i ponize lice na koje se odnose.

Kako bismo na najbolji način odgovorili na prethodno pitanje, ali prije svega na postojeće probleme i potrebe primarne ciljne grupe ovog Priručnika, sproveli smo *ad hoc* istraživanje o stavovima i iskustvima moderatora/ki i urednika/ca portala koji imaju mogućnost komentarisanja. U tom smo smislu realizovali dvije aktivnosti – upitnik za moderatore/ke i urednike/ce i fokus grupu sa moderatorima/kama i urednicima/cama najposjećenijih portala. Upitnik je dostavljen na 42 adrese, a poziv na fokus grupu je upućen na šest portala. Jedan portal

³² Više vidjeti na: <https://www.osce.org/files/f/documents/8/5/413048.pdf>, Preambula, str. 5.

odgovorio je da nemaju opciju komentarisanja, a popunjene upitnike dobili smo od 7 portala ili jedne šestine ispitanika. Pozivu na učešće u fokus grupi odazvalo se tri portala, odnosno polovina pozvanih.

Mogućnost komentarisanja na portalima učesnika u istraživanju kreće se između pola godine i 12 godina. Većina moderatora/ki (5/7) ne bavi se isključivo moderiranjem, već obavlja i druge redakcijske poslove. Na pitanje: „Postoji li Plan ili Pravilnik moderiranja na Vašem portalu?” – svi su ispitanici/ce odgovorili potvrdno, ali je iz njihovih odgovora i kasnijeg razgovora u fokus grupi bilo jasno da su mislili na Pravila komentarisanja, te da ni na jednom od portala ne postoji poseban dokument dostupan korisnicima portala kojim bi se regulisao sam proces moderiranja, odnosno formulisao pravila moderiranja za moderatore/ke – u kom periodu dana se aktivno vrši proces moderiranja ili u kom roku korisnici/ce mogu očekivati objavu prihvaćenih komentara (u slučaju premoderacije), ili jasnih smjernica za moderatore/ke o tome koji se sadržaji smatraju nezakonitim, kako prepoznati sadržaj koji postavlja ju botovi, kako prepoznati trolovanje, kako prepoznati prikriveno oglašavanje, kako razlikovati uvredljiv govor od satire ili kritike, i slično.

Najveći broj portala koristi premoderaciju, odnosno objavljuje isključivo odobrene komentare (6/7). Jedan portal kombinuje premoderaciju sa redakturom komentara, odnosno uklanjanjem spornog dijela komentara, dok drugi portal kombinuje postmoderaciju sa mogućnošću zatvaranja opcije za komentarisanje kod izuzetno osjetljivih tema. Tri od sedam portala koji su učestvovali u istraživanju u svojim pravilima komentarisanja predviđaju mogućnost uredničke redakture komentara³³, što je u suprotnosti sa preporukom 2.5. Vodiča koja, štiti

33 Više vidjeti na: http://www.rtcg.me/tv/emisije/informativni/mreza_me/340272/

teći integritet sadržaja koji postavljaju korisnici, preporučuje da komentar bude objavljen u cjelosti ili da uopšte ne bude objavljen. Neki od učesnika u istraživanju su istakli da oni modifikuju sadržaj, odnosno skraćuju ili izbacuju djelove komentara koji nisu u skladu sa pravilima komentarisanja, jer smatraju da korigovanje komentara ima direktan „vaspitni“ uticaj na komentatore i njihovu buduću praksu.

Vodič propisuje obavezno korišćenje softvera za automatsko filtriranje neprimjerenih izraza, psovki i vulgarnosti, međutim, samo jedan od ukupno tri portala koji su učestvovali u fokus grupi koristi ovaj softver. Udio uklonjenih/neobjavljenih komentara u odnosu na ukupan broj komentara kreće se od 5% do 60%, a varira u zavisnosti od portala i od teme. Arhiva uklonjenih komentara se vodi na šest od sedam portala, a svi učesnici jednoglasno ističu politiku kao oblast na koju se odnosi najveći broj neodobrenih, odnosno uklonjenih komentara. Nakon političkih tema, slijede vjerske teme (4/7), a navodi se još i (1/7): vakcinacija protiv COVID-19, seksualna orijentacija, sudstvo i tužilaštvo, kolumne, društvo, biznis i hronika.

Kada su u dilemi, moderatori/ke se za savjet obraćaju urednicima (5/7) ili kolegama iz redakcije (2/7). Moderatori/ke se ne uključuju u diskusiju (6/7) ili nastoje da se ne uključe u nju (1/7). Većinom ne odgovaraju na primjedbe komentatora/ki (4/7), rijetko (1/7) ili ih dostavljaju uredništvu koje na kolegijumu odlučuje o tome (1/7).

Mjeru blokiranja ili privremene zabrane komentarisanja ne koristi većina portala (4/7), a po jedan portal ovu mjeru kori-

---

mrezame-04112021.html, <https://www.portalanalitika.me/p/politika-privatnosti-i-pravila-komentarisanja>, <https://dan.co.me/impressum/pravila-korisc-enja-5094165>.

sti rijetko, s vremena na vrijeme ili svakodnevno. Mjera banovanja ili trajne zabrane komentarisanja se većinom ne koristi (5/7), ili se koristi rijetko (1/7), odnosno svakodnevno (1/7). O nelegalnom sadržaju komentara (prijetnje, povreda privatnosti, povreda autorskih prava, govor mržnje i slično) portali većinom ne obavještavaju državne organe (5/7), ili to čine po zahtjevu korisnika (1/7), odnosno zbog prijetnji upućenih članovima/cama redakcije (1/7).

Kao najveći problem moderatori/ke ističu sinhronizovano postovanje botovskih komentara (2/7), kao i (1/7) nedostatak finansijskih i ljudskih resursa, nepoznavanje pravila komentarisanja, nesankcionisanje uvreda i ličnih diskreditacija, te nedostatak mehanizama kontrole na društvenim mrežama. Zanimljivo je da je u upitnicima (2/7) kao jedan od najzahtjevnijih aspekata moderacije naznačen stres, te iscrpljenost odnosno izloženost toksičnim sadržajima, a da u kasnije održanoj fokus grupi to nije prepoznato kao problem. Moderatori/ke obuhvaćeni istraživanjem smatraju da bi podrška angažovanju većeg broja moderatora/ki, odnosno angažovanje lica koja bi se bavila isključivo moderacijom u najvećoj mjeri unaprijedilo kvalitet moderiranja komentara (4/7). Dodatne obuke su takođe prepoznate kao jedan od najvažnijih činilaca (4/7), a istaknut je i jedinstveni pristup moderaciji kroz usvajanje jedinstvenog akta (1/7), odnosno jedinstven pristup edukaciji korisnika (1/7). Na istom su fonu i rezultati fokus grupe u kojoj je najveći akcenat bio stavljen na neophodnost podrške za zapošljavanje većeg broja moderatora/ki, njihove kontinuirane obuke, kao i na potrebi za preciznim vodičem koji bi jasnije uputio na očekivano postupanje moderatora/ki u pravcu razgraničavanja slobode izražavanja u odnosu na druga ustavna i zakonska prava drugih, što bi smanjilo arbitrarnosti i proizvoljnosti u postupanju moderatora/ki.

Sa druge strane, ispitani urednici/ce su kao najveći problem istakli sinhronizovano postovanje botovskih komentara, a kao najveće potrebe naveli obuku i dodatno usavršavanje moderatora/ki, kao i agažovanje više moderatora, odnosno lica koja bi se bavila isključivo ovim poslom.

2.2. Rizici komentarisanja

Rizici koji prate komentarisanje su raznovrsni. Oni mogu biti pravni – kako za samog komentatora/ku u slučajevima postavljanja nezakonitog sadržaja, tako i za medij na čijoj je platformi postavljen komentar, ali mogu biti vezani i za sami sadržaj, odnosno mogu dovesti do iskrivljene percepcije primarnog sadržaja formiranjem neadekvatnog konteksta od strane komentatora/ke.

Novinarstvo – produkcija vijesti, izvještaja, analiza, intervjuja, komentara, itd., od strane medijskih profesionalaca – novinara/ki i urednika/ca, podrazumijevala je, pored obavezne usklađenosti sa pozitivnim zakonodavstvom, i poštovanje internih, profesionalnih i etičkih kriterijuma i standarda izraženih u formi etičkih kodeksa struke. Komentarisanje bi takođe trebalo da bude u skladu sa osnovnom namjerom i vrijednostima koje štiti Kodeks, iako sve njegove odredbe nisu primjenjive na sadržaj trećih lica. Komentatori/ke čine jednu otvorenu, fluidnu i dinamičnu zajednicu koja bi trebalo da funkcioniše prema određenim – minimalnim, ali jasnim i nedvosmislenim pravilima koja će se dosljedno i uravnoteženo primjenjivati. U suprotnom, sekcije za komentarisanje nerijetko će se usijati od paušalnih i *ad hominem* optužbi, ostrašćenosti, lažnih vijesti, psovki, vulgarnih izraza, reklamnih i promotivnih materijala, javnog klevetanja i posramljivanja, vrijeđanja, curenja ličnih podataka, pa čak i direktnih prijetnji, govora mržnje, poziva na linč, propagiranja nasilja i poziva na nasilje, povreda intelek-

tualne svojine i ostalih nezakonitih sadržaja, što njihovu moderaciju čini zahtjevnim poslom kojem praktično nema kraja.

2.3. Pravila komentarisanja

Pravila komentarisanja počivaju na poštovanju etičkih standarda i zakonskih normi, kao i na internim pravilima komentarisanja, koje je po zakonu, obavezan na donese i vidno istakne svaki portal. Etičke standarde crpimo iz Kodeksa novinara/novinarki Crne Gore. Iako je ovaj dokument namijenjen novinarima, on sadrži opšte i univerzalne etičke norme sa kojima bi trebalo da se upoznaju svi učesnici medijske komunikacije, pa time i kreatori komentara na portalima. Zakonske norme su propisane Zakonom o medijima, kroz članove 26 i od 34 do 39. Zato ćemo uporedno analizirati obje norme, koje iako u suštini podudarne, nekim svojim možda bližim i konkretnijim određenjima, mogu doprinijeti boljem shvatanju i razumijevanju pravila komentarisanja i praktičnoj primjeni.

Međutim, pored ovih normi, u postupanju na internetu trebalo bi da postoje i „određeni običaji i pravila pristojnosti”, koji spadaju u tzv. *netikeciju*, koja je karakteristična za internet, za razliku od novinarstva čije je obilježje etikecija. Netikecija se kolokvijalno često označava i kao „internet bonton”. Prema teorijskom, udžbeničkom određenju suštinu „netiketa” izražava načelo koje glasi – „budite pristojni i ponašajte se prema drugima onako kako biste željeli da se oni ponašaju prema vama”. To znači, da svi korisici interneta, a naročito oni koji učestvuju u diskusionim grupama, kao forumu za iznošenja mišljenja, u onlajn ponašanju treba da koriste ista pravila kao i u životu. Otuda kao upozorenje i pitanje: „Da li biste to rekli nekome u lice?”. Ono se odnosi na one koji misle da kroz anonimnost, mogu kršiti slobodu izražavanja i prava drugih, dodatno zamčena etičkim, a posebno zakonskim normama. Osim toga,

netikecija preporučuje korisnicima interneta i učesnicima diskusionih grupa da o sebi „stvaraju dobru onlajn sliku”, da primjenjuju pravila pravopisa i gramatike, da se pristojno izražavaju i da izbjegavaju „sramotni govor” (tzv. „žeravice”). Preporučuje se i da sa ostalim učesnicima podijele stručno znanje, da ne zloupotrebjavaju dobro poznavanje interneta, da poštuju one koji manje znaju od njih i da doprinesu da „vatrene rasprave ne izmaknu kontroli”.³⁴

Kada se uoči kršenje netikecije, očekuje se da na to ukažu oni koji se ponašaju prema „internet bontonu”. Kada je riječ o zakonskoj regulativi, treba najprije poći od zakonskog određenja internetske publikacije. Član 26 Zakona o medijima definiše „da je internetska publikacija medij čiji se sadržaj širi putem interneta, a koji se ne može smatrati audiovizuelnom medijskom uslugom prema zakonu koji uređuje oblast audiovizuelnih medijskih usluga”. Pomenuti član Zakona definiše i komentar kao sadržaj objavljen u internetskoj publikaciji koji je kreirao njen registrovani korisnik povodom objavljenog medijskog sadržaja”. Zakon takođe propisuje obavezu da je „internetska publikacija dužna da propiše pravila za objavljivanje komentara trećih lica i učini ih javno dostupnim”. Pomenuta pravila treba da imaju za cilj izbjegavanje nezakonitog i neetičkog sadržaja, uz puno poštovanje slobode izražavanja. Komentatori moraju biti upoznati sa ovim pravilima. Komentare na portalima moderira administrator (moderator), po ustanovljenim pravilima.

Kao i za novinare, glavni imperativ komentara na portalima trebalo bi da bude saopštavanje istine. I vrijednosni sudovi, koji se za razliku od činjeničnih ne dokazuju, prilikom komentaranja trebalo bi da imaju određeni činjenični osnov. U ko-

---

³⁴ Prilagođeno prema knjizi Ričarda Krejga „Onlajn novinarstvo”, „Clio”, Beograd, 2010.

mentarima nije dozvoljeno iznositi nagađanja o počiniocima krivičnih djela ili o neimenovanom izvoru informacija.

Pravila komentarisanja bliže su određena u Vodiču za primjenu smjernice 2.8 Kodeksa novinara/ novinarki Crne Gore.

2.3.1. Komentari ne smiju da sadrže govor mržnje

Prema Vodiču za primjenu smjernice 2.8. Kodeksa novinara/ novinarki Crne Gore komentari ne smiju da sadrže govor mržnje ili da budu diskriminatorni, niti da sadrže druge oblike očigledno nezakonitog sadržaja: prijetnje, propagiranje i zagovaranje nasilja, podsticanje svih vidova sajber kriminala, povrede intelektualne svojine, očigledno neosnovane optužbe, itd.

Oslanjajući se na definiciju Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije, Vodič govor mržnje definiše kao: zagovaranje, promocija ili podsticanje klevete, mržnje ili omalovažavanja lica ili grupa, kao i zlostavljanje, vrijeđanje, negativno stereotipiziranje, stigmatizacija ili prijetnje licu ili grupi kao i opravdavanje svih prethodno navedenih tipova izražavanja, a na osnovu rase, boje kože, jezika, vjere ili vjerovanja, nacionalne ili etničke pripadnosti, kao i porijekla, godina, invaliditeta, pola, roda, rodnog identiteta i seksualne orijentacije.

Vodič je preuzeo definiciju sajber kriminala iz Konvencije o računarskom kriminalu Savjeta Evrope koja definiše sajber kriminal kao različite oblike protivpravnog, nedozvoljenog ponašanja koje se vrše uz pomoć ili posredstvom kompjutera i koje podrazumijeva: kompjutersku prevaru; finansijske krađe, prevare i zloupotrebe; krađe dobara; falsifikovanje podataka i dokumenata; vandalizam; sabotažu, hakerisanje i kompjutersku špijunažu.

Navedna definicija nije do kraja iscrpila sve oblike govora mržnje kao zloupotrebu slobode govora. To je kompleksan društveni fenomen i za njega ne postoji opšteprihvaćena definicija, već čitav niz definicija koje ukazuju na različite aspekte govora mržnje.³⁵

Govorom mržnje se bavi i Preporuka Komiteta ministara Savjeta Evrope br. R (97)20 o govoru mržnje.³⁶ Ona podsjeća na Bečku deklaraciju iz 1993. godine i Prašku deklaraciju o medijima u demokratskom društvu iz 1994. godine i „osuđuje sve oblike izražavanja koji raspiruju rasnu mržnju, ksenofobiju, antiseminizam i sve oblike netolerancije”. U Aneksu ove Preporuke izraz „govor mržnje podrazumijeva sve oblike izražavanja koji šire, raspiruju, podstiču ili pravdaju rasnu mržnju, ksenofobiju, antisemitizam ili druge oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, uključujući tu i netoleranciju izraženu u formi agresivnog nacionalizma i etnocentrizma, diskriminacije i neprijateljstva prema manjinama, migrantima i ljudima imigrantskog porijekla”.

Iz navedenog se može zaključiti da je govor mržnje u svim definicijama sveden na pojam: rase, seksualne orijentacije, religijske pripadnosti, negacije zločina, afirmacije totalitarnih doktrina, političke različitost i nacionalizma.

Sintetizovano rečeno, govor mržnje može se definisati kao izražavanje koje sadrži poruke mržnje ili netrpeljivosti prema nekoj rasnoj, nacionalnoj, etničkoj ili vjerskoj grupi ili njenim pripadnicima. U novije vrijeme, govor mržnje obuhvata i govor koji je usmjeren ka stvaranju mržnje i netrpeljivosti

35 Za Samjuela Vokera govor mržnje „obuhvata svaki oblik izražavanja koji se smatra uvredljivim za bilo koju rasnu, religijsku, etničku ili nacionalnu grupu.”

Sandri Koliver tvrdi da govor mržnje „podstiče nasilje, mržnju i diskriminaciju”.

36 Više vidjeti: <http://www.coe.org.rs/REPOSITORY/137> zbornik pravnih instrumenata Savjeta Evrope u vezi sa medijima 1.pdf

prema polu ili seksualnoj orijentaciji, a sve češće ovaj pojam obuhvata i netrpeljivost prema različitom političkom i drugom mišljenju.

2.3.1.1 Govor mržnje prema ženama

Najjednostavnije rečeno, seksistički govor mržnje ili rodno zasnovani govor mržnje predstavlja svaki oblik izražavanja koji širi, podstiče, promovise ili opravdava mržnju na osnovu pola, a temelji se na ideji da su neka lica, najčešće žene, inferiorna na osnovu svog pola. Osnova mizoginije, pa tako i seksističkog govora mržnje, leži u istorijski nejednakim odnosima moći između muškaraca i žena – patrijarhatu koji nastoji da potčini i kontroliše žene, upravlja njihovim tijelima i sabije ih u tradicionalne rodne uloge, nerijetko i po cijenu nasilja.

Javlja se u različitim oblicima svakodnevnog života, privatnog ili javnog, u obrazovnim i zdravstvenim ustanovama, na poslu, pijaci, u dvorištu, politici i svakako – u medijima, posebno u novim medijima gdje anonimnost nasilnika često osigurava njihovu nekažnjivost. Neke od formi seksističkog govora su uvredljivi komentari, ali i navodne šale i vicevi na račun izgleda, seksualnosti i seksualne orijentacije, posramljivanje zbog izgleda ili seksualnih izbora i načina života, korištenje tzv. osvetničke pornografije, okrivljavanje žrtava nasilja i njihova reviktimizacija kroz senzacionalizam, razumijevanje i traženje opravdanja za nasilnika, i konačno seksualizovane prijetnje nasiljem, silovanjem i smrću. Žene, najčešće mlađe, a prvenstveno one koje su javne ličnosti – političarke, estradne ličnosti, ekspertkinje, novinarkе, aktivistkinje – sve one koje su se odvažile da uđu u javnu sferu, posebno su izložene ovoj vrsti napada, što nikako ne znači da se oni ne dešavaju i daleko od očiju javnosti.

Seksistički govor mržnje predstavlja oblik nasilja nad ženama koji kao takav nije dovoljno prepoznat, nije uvijek imenovan i još je daleko od toga da bude iskorišten. Njegova namjera jeste da žene ugrozi, napadne i ponizi kao žene, izdvajajući i potencirajući njihov pol i osobine i uloge koje mu navodno pripadaju, seksualno objektivizujući žene, potcjenjujući njihove sposobnosti i postignuća, izrugujući se njihovim mišljenjima i stavovima, uništavajući njihovu reputaciju, sve sa ciljem da ih obeshrabri, učutka i napravi primjer od onih koje su se drznule da prkose patrijarhalnom imperativu.

Sloboda govora nije i ne može biti opravdanje za seksistički govor mržnje, a rodnu ravnopravnost i slobodu izražavanja treba posmatrati kao isprepletenu, saglasna i uzajamno podržavajuća prava, a nikako kao suprotstavljena prava.

Govor mržnje prema žena se najčešće sagledava u okviru mizoginije ili se čak, s njom i izjednačava. Pod mizoginijom se podrazumijeva „mržnja ili odbojnost prema ženama i djevojčicama” ili „mržnja prema ženama zato što su one žene” a „jedna (je) od glavnih djelova seksističkih predrasuda i ideologije, te kao takva, predstavlja važan temelj represije prema ženama u društvima u kojima dominiraju muškarci”.³⁷

Mizoginija je prisutna u svakodnevnom, običnom životu, ali i na internetu i na portalima, pri čemu sve više zauzima prostora i preovladava i u prostoru za komentare. Mizoginija se ispoljava u različitim oblicima, a najčešće kroz polnu diskriminaciju, vrijeđanje i omalovažavanje žena i njihovu seksualnu objektivizaciju. Upravo je „objektivizacija”, kako je feministkinje najčešće nazivaju, kako bi označile „tretiranje žena kao

---

37 Kao i za svaki pojam, i za mizoginiju postoje različite definicije koje najčešće podrazumijevaju „mržnju ili odbojnost prema ženama i djevojčicama”. Ponuđena definicija je sveobuhvatnija definicija mizoginije i dao je sociolog Alan G. Džonson.

objekta za upotrebu i zlouoptrebu muškaraca”, najprisutniji oblik širenja mizoginije na internetu.

U sistematizovani pregled koncepta „objektivizacije”, spadaju: 1. instrumentalizacija, gdje se osoba tretira kao instrument, kao sredstvo, alat za ostvarivanje nečijih potreba; 2. nepriznavanje autonomije, gdje se osoba tretira kao da nema autonomiju i samosvijest; 3. inertnost, gdje se osoba posmatra kao nešto što nema nikakvu djelatnost ni aktivnost; 4. zamjenljivost, gdje se osoba posmatra kao zamjenljiva drugim sličnim ili različitim objektom; 5. ranjivost, gdje se prema osobi ponaša kao da ona nema granice integriteta i da predstavlja nešto što je dozvoljeno povrijediti, polomiti i sl; 6. vlasništvo, gdje se osoba posmatra kao nešto što je u posjedu nekoga i moguće ju je kupiti, prodati i sl.; 7. nepriznavanje subjektiviteta, gdje se podrazumijeva da nema potrebe uzimati u obzir osjećanja i iskustva osobe o kojoj je riječ; 8. redukcija na tijelo, gdje se osoba svodi samo na tijelo, odnosno na dio tijela; 9. redukcija na izgled, kad se osoba tretira samo na osnovu svog izgleda, odnosno kako djeluje na čula primaoca i 10. ućutkivanje, osoba/objekt se tretira kao nesposobna da govori, kao da je potpuno nijema.³⁸

Kao vid govora mržnje prema ženama, može se smatrati i situacija kada se omalovaža svaka odbrana žene od verbalnih napada i kada se termin „feministkinje” koristi u pežorativnom smislu. Isto tako treba reći i da mizoginiju, koja je najčešće dolazi od muškaraca, mogu primjenjivati i žene, kako prema drugim ženama, tako i prema sebi.

38 Predrag M. Nikolić, doktorska disertacija „Govor mržnje u internet komunikaciji u Srbiji” predočavajući analize Marte Nusbäum i Rej Lengton.

2.3.2. Komentari ne smiju da sadrže uvrjedljiv govor

Pod uvrjedljivim govorom podrazumijeva se bezrazložan lični napad koji ne doprinosi raspravi od javnog interesa i on ne može biti zaštićen pravom na slobodu izražavanja.

Ono što važi za novinare, a sadržano je u Kodeksu novinara/ novinarki Crne Gore u načelu 4, smjernici 4.3, da mediji treba da djeluju u dobroj vjeri, čak i kada upućuju kritiku trebalo bi da važi i za sadržaje koje kreiraju treća lica. U komentarima se može pribjeći određenom stepenu pretjerivanja i provokacije. Nije dozvoljeno objavljivanje komentara kojim se vrši povreda časti i ugleda, što se povezuje sa klevetom i uvredom, a nama nameće potrebu njihovog definisanja.

Kleveta uopšteno podrazumijeva svaku neistinitu izjavu ili glasinu koja narušava nečiji ugled ili čija je posljedica društveno izopštavanje ili izbjegavanje oklevetane osobe. Pritom, onaj koji kleveta zna da su to neistine, ali ih iznosi namjerno s ciljem stvaranje negativne slike, dakle sa umišljajem.

Uvredom se smatraju izjave kojima se omalovažava ili ponižava drugo lice. To je nedopuštena izjava ili gest kojim se izražava negativan vrijednosni sud o nekoj osobi i time vrijeđa njena čast, ugled ili dostojanstvo.

2.3.3. Komentari ne smiju da sadrže psovke i vulgarne izraze

Psovka je riječ, fraza, sintagma ili rečenica koja nije prihvaćena u opštim načelima bontona, pristojnosti ili pravilima lijepog ponašanja te se smatra nepristojnom i neprikladnom. U odnosu na nju, vulgarizmi su dio razgovornog stila, i pripadaju grupi emotivnog i ekspresivnog govora.

2.3.4. Komentari ne smiju da sadrže reklamne ili promotivne materijale

Komentari ne smiju da sadrže reklamne ili promotivne materijale uključujući i linkove koji se odnose na: lične internet stranice i forume, istraživanja i upitnike, reklamne i aukcijske internet stranice koje se bave prodajom proizvoda. Izuzetak od ovoga se odnosi na situacije u kojima linkovani sadržaj doprinosi kvalitetu rasprave, navodi se u Vodiču za primjenu smjernice 2.8 Kodeksa novinara/ novinarki Crne Gore.

Zabranjenim reklamnim i promotivnim materijalom bavi se Zakon o medijima, član 38.³⁹

2.3.5. Zaštita prava na privatnost u komentarima

Prilikom ocjenjivanja prihvatljivosti komentara za objavljivanje trebalo bi voditi računa o tome da je pravo na privatnost obrnuto srazmjerno značaju javne djelatnosti koju neka osoba obavlja. Time se otvara pitanje ko je javna ličnost, a ko nije. Pojam javne ličnosti obično podrazumijeva lica koja imaju političku ili ekonomsku moć i koja raspolažu informacijama od javnog interesa. Za njih je svojestveno da prihod ostvaruju javnom promocijom svoje ličnosti ili svog rada, a njihovo djelovanje podliježe strožoj provjeri i kritici. Zato ova lica, a posebno državni funkcioneri, moraju da trpe veći stepen kritike. Izuzetak su nosioci sudske vlasti, koji imaju posebnu zaštitu i za njih važi princip „da sudija govori presudom”, što ne znači da su oni pošteđeni odmjerene kritike.

U komentarima, kao i u postupanju novinara, što je precizirano Kodeksom novinara/novinarki Crne Gore, kada su u pitanju

³⁹ Priručnik o moderiranju komentara, Glava 1.2

članovi porodice i druge ličnosti, koji su indirektno pogođeni nesrećom ili koji nemaju ništa sa krivičnim djelom ili nesrećom, mora se biti krajnje obazriv pri objavljivanju njihovih imena, fotografija i snimaka.

Lični podaci lica, poput privatne adrese, broja telefona, jedinstvenog matičnog broja i brojeva ličnih isprava, su posebno zaštićeni i ne smiju se objavljivati u komentarima. To isto važi i za fizičko i mentalno stanje ili bolest, kao i za povrede.

U komentarima nije dozvoljeno objavljivati ni imena osoba koje su izvršile samoubistvo i detaljan opis okolnosti pod kojima je ono izvršeno.

Prilikom komentarisanja osoba koje umiru, fizički ili mentalno pate, kao i u komentarima o nesrećama i prirodnim katastrofama, treba poštovati patnje žrtava i osjećanja članova njihovih porodica. Žrtve nesreće i članovi njihovih porodica se ne smiju dovesti u situaciju da po drugi put pate zbog komentara na portalima.

I prilikom komentarisanja na portalima, generalno gledano, svi principi koji se tiču prava na privatnost važe i u slučaju kada se radi o pokojnicima.

2.3.6. Nije dozvoljeno učestalo ponavljanje komentara iste ili slične sadržine

U Vodiču za primjenu smjernice 2.8 Kodeksa novinara/ novinarke Crne Gore navedeno je da učestalo ponavljanje komentara koji su iste ili slične sadržine nije dozvoljeno, a u istraživanju o stavovima i iskustvima moderatora/ki i urednika/ca portala koji imaju mogućnost komentarisanja, ovakvi sadržaji su prepoznati kao botovski. Obično sadrže iste riječi i konstrukcije.

2.3.7. Poštovanje pretpostavke nevinosti u komentarima

U komentarisanju kriminala, istraga i sudskih postupaka mora se poštovati prezumpcija (pretpostavka) nevinosti. S tim u vezi, Kodeks novinara/novinarki Crne Gore je decidiran: „Pretpostavlja se da je osoba nevinna sve dok sud ne dokaže suprotno, čak i ako je on/ona priznala krivicu. Ovo vrijedi čak i u slučajevima kada je krivica očigledna za javnost“.

Pretpostavka nevinosti definisana je i u Zakonu o medijima gdje se u članu 34 kaže da se u cilju zaštite ljudskog dostojanstva, niko u mediju ne smije označiti počiniocem krivičnog djela, odnosno proglasiti krivim ili odgovornim prije pravnosnažne odluke suda.

2.3.8. Komentar ne smije ugrožavati integritet maloljetnika

U komentarima mora da se štiti integritet maloljetnih osoba, kao i pripadnika marginalizovanih i ranjivih grupa, kako i predviđa Kodeks novinara/novinarki Crne Gore. Nedopustivo je objavljivanje fotografija i snimaka djece žrtava nasilja, kao i otkrivanje njihovog identiteta. Isto tako nedopustivo je objavljivanje fotografija i snimaka maloljetnika osumnjičenih da su izvršili krivična djela, kao i otkrivanje njihovog identiteta. U tom pogledu Zakon o medijima precizira da se ne smiju objavljivati informacije kojima se posredno ili neposredno otkriva identitet djeteta, odnosno maloljetnika uključenog u slučajeve bilo kog oblika nasilja ili krivičnog djela, bez obzira da li je svjedok, žrtva ili izvršilac i, u tom kontekstu, iznositi pojedinosti iz porodičnih odnosa i njegovog privatnog života.

2.3.9. Komentar ne smije da ima pornografske sadržaje

U komentarima nije dozvoljeno javno izlaganje pornografskog i seksualno eksplicitnog sadržaja na način koji je dostupan djeci, odnosno maloljetnicima.

2.3.10. Komentar ne smije otkriti identitet žrtava seksualnog nasilja

U komentarima ne smije da se otkriva identitet žrtava seksualnog nasilja ili da se objavljuje materijal koji bi mogao da doprinese otkrivanju njihovog identiteta.

2.4. Vrste moderiranja

Cilj moderacije i moderatora je da nađe civilizacijsko - kulturološki balans između slobode izražavanja kao neotuđivog prava svakog pojedinca i zaštite svih onih demokratskih vrijednosti izraženih kroz etička pravila i zakonske propise. Mediji su platforme slobode govora, ali pravo slobode govora nije apsolutno pravo i može se ograničiti. Takođe se i u onlajn okruženju, iz mnogih razloga, može ograničiti sloboda izražavanja, iako se kroz sadržaje koje kreiraju treća lica čuva „glas naroda” (vox populi). Kroz komentare portali nastoje da budu javni forumi, omogućavajući svojim korisnicima da se javljaju u ulozi očevidaca, interpretatora, predlagača i distributera.

Kako je veće navedeno, komentar je sadržaj objavljen u internetskoj publikaciji koji je kreirao korisnik povodom objavljenog medijskog sadržaja. Svrha moderacije je otkrivanje nezakonitih sadržaja, ukalanjanje problematičnih komentara što je prije moguće i analiziranje konteksta komentara, a ne pojedinačnih riječi. Kodeks novinara i novinarki Crne Gore predviđa da komentare na portalima moderira administrator (modera-

tor), po ustanovljenim pravilima. Moderator mora poznavati zakonske i etičke standarde.

U Vodiču za primjenu smjernice 2.8 Kodeksa novinara/ novinarki Crne Gore pominju se tri vrste moderacije, koje nalazimo i u drugim sličnim dokumentima ove vrste. To su predmoderacija, postmoderacija i hibridna moderacija.

2.4.1. Predmoderacija

Predmoderacija znači da se svi komentari pažljivo pregledaju prije objavljivanja, a objave samo oni koji su, prema procjeni moderatora, u skladu sa zakonom i internim komentarisanja koji svaki portal mora da ima. Ovakav vid moderiranja zahtijeva ozbiljne kadrovske resurse i prilično usporava rad, jer moderator stalno nadgleda sadržaje koje kreiraju treća lica i ocjenjuje da li su u skladu sa zakonom i internim pravilima komentarisanja, zbog čega je teže postići objave u realnom vremenu. Na moderatoru je da donese odluku o adekvatnosti komentara, šta će biti objavljeno i on sebe stavlja, na neki način, u uredničku poziciju jer donosi odluke.

Ovaj vid moderacije se smatra ograničavajućim u pogledu prava na prijem i saopštavanje informacija. S druge strane, prednost ovog oblika moderacije je sprječavanje objavljivanja nezakonitog sadržaja čime se eliminiše širenje uvredljivog komentara i govora mržnje, klevetanja i svih ostalih neželjenih sadržaja, čime se postiže korektnost diskusije.

Vodič za primjenu smjernice 2.8 Kodeksa novinara/novinarki Crne Gore propisuje da su mediji koji se opredijele za ovaj vid moderacije u potpunosti odgovorni za objavljeni sadržaj.

2.4.2. Postmoderacija

Postmoderacija je vrsta moderacije koja podrazumijeva da se svi komentari objavljuju odmah, bez prethodnog odobravanja i filtriranja od strane moderatora. Portali koji se odluče za ovaj vid moderacije dužni su da uklone komentare ako je sadržina suprotna članu 26 Zakona o medijima. U Vodiču za primjenu smjernice 2.8 Kodeksa novinara/ novinarki Crne Gore navedeno je da je medij kada se odluči za ovaj vid moderacije dužan je da nakon saznanja ili upozorenja („notice and take down“) u razumnom roku razmotri uklanjanje spornog komentara. Ukoliko komentar ne ukloni, portal će se smatrati odgovornim za njegov sadržaj.

Ovaj oblik moderacije ne podrazumijeva uredničku kontrolu komentara koja se potencijalno koristi kako bi se uticalo na javno mnjenje i nametala uređivačka politika nad sadržajem koji predstavlja „glas naroda“ i razmjenu ideja. Postmoderacija omogućava slobodnije formiranje javnog mnjenja, razvijanje diskusije, razvijanje nediskriminacije i sposobnosti kreatora komentara da sami upravljaju svojim aktivnostima uz dužno poštovanje ugleda drugih. Podrazumijeva se da pravila o komentaranju moraju biti dostupna, jasna i dovoljno precizna kako bi omogućila korisnicima da regulišu svoje ponašanje. Isključivanje korisnika portala protiv njihove volje je minimalno kao i obim blokiranja.

Postmoderaciju karakteriše analitičko praćenje objavljenih komentara, pa moderator može praktično neutralisati mogućnost da nedozvoljeni komentari ostanu dovoljno dugo i tako umanjiti potencijalnu štetu. Podstiče se interakcija sa čitaocima i postaje se konkurentan sa različitim internet platformama. Objave u realnom vremenu su posebno dopadljive kreatorima komentara.

2.4.3. Hibridna moderacija

Hibridna moderacija je kombinacija predmoderacije i postmoderacije za komentarisanje izuzetno osjetljivih tema. Ova vrsta moderacije znači da se na određenim sadržajima portala komentari objavljuju bez filtriranja dok se za određene teme koriste principi predmoderacije. Za nju je vezana i preporuka da se uvede opcija prebacivanja iz nemoderiranog u moderirani status, ukoliko se ukaže potreba.

U Vodiču za primjenu smjernice 2.8 Kodeksa novinara/ novinarki Crne Gore date su i dvije preporuke. Prva upućuje portale da razmotre mogućnost zatvaranja opcije za komentarisanje izuzetno osjetljivih tema. Druga preporuka sugerise da komentar bude objavljen u cjelosti ili da uopšte ne bude objavljen, s obzirom da je komentar tumačenje određenog fenomena iz ličnog ugla, pa kao takav ne podliježe uredničkoj redakтури.

Struka takođe preporučuje i da portal, u skladu sa mogućnostima, razvijaju sistem obavješćavanja korisnika o tome zašto određeni komentari nijesu objavljeni, odnosno iz kojih su razloga uklonjeni u zavisnosti od toga koji vid moderacije portal koristi. Isto tako korisnicima treba dati informaciju o filtriranju i/ili blokiranju. Kada se korisnik deaktivira trebalo bi isto tako dati objašnjenje. Restrikcija sadržaja mora da bude konkretna, opravdana i saopštena.

2.5. Procedure

Svaki portal trebalo bi da ima sopstveni set pravila i procedura za moderator, zavisno od toga koju je vrstu moderacije usvojio. Sljedeće smjernice mogu pomoći u izradi ovih dokumenata.

2.5.1. Blokiranje/omogućavanje komentarisanja na određene sadržaje

Poželjno je da portali u pravilima moderiranja odrede ko (moderator, nadređeni, urednik, itd), kada (prije objave sadržaja, nakon objave kada se zbog velikog broja neprimjerenih komentara shvati da je to trebalo uraditi ranije, itd) i u kojim slučajevima može zabraniti ili prekinuti komentarisanje određeneog sadržaja.

Takođe, poželjno je u pravilima napraviti listu sadržaja na koje se po definiciji ne može komentarisati (npr. aktivni sudski postupci, nesreće, samoubistva, nasilje nad maloljetnicima, itd), čime se olakšava posao moderatorima i izbjegavaju pravni problemi, iako na uštrb broja posjeta.

Moguć je i drugi način, da moderatori ili njihovi nadređeni ili urednici određuju koji će sadržaji imati opciju komentarisanja korisnika, po unaprijed utvrđenim kriterijumima (npr. kolumne, politički i društveni sadržaju, itd).

2.5.2. Plan pregleda komentara

U pravilima moderiranja i eventualno u pravilima komentarisanja trebalo bi da se reguliše i dnevni plan pregleda komentara (za predmoderaciju), kojeg bi moderatori trebalo da se strogo pridržavaju.

Recimo, zavisno od moderatorskih resursa portala i prosječnog broja komentara, može se odrediti da se komentari pregledaju i odobravaju kako pristižu, svakog sata, svaka dva sata, itd. Ovim bi se izbjegle pritužbe za neobjavljivanje komentara koji još nijesu pregledani a komentatori bi znali kada se njihov komentar može pojaviti na portalu.

2.5.3. Registracija

Vodič za primjenu smjernice 2.8. Kodeksa novinara/ki Crne Gore predviđa obaveznu registraciju korisnika, sa imenom i prezimenom korisnika ili korisničkog imena i važećom imejl adresom.

Glavni razlog za to je mogućnost da se smanji broj komentara kojima se krše pravila komentaranja, a posebno postavljanje komentara sa nezakonitim sadržajem koji ostaju vidljivi makar i ograničeno vrijeme prije nego što ih moderator registruje i ukloni, za šta portal može snositi i pravnu odgovornost.

Jedna od mogućnosti je i da portali uvedu predmoderaciju za neregistrovane korisnike, zadržavajući postmoderaciju za registrovane korisnike i time smanje mogućnost svoje odgovornosti.

Iz svjetskih istraživanja koja su rađena na ovu temu vidi se da su različiti stavovi medija o tome da li treba zahtijevati prava imena korisnika. Jasno je da registracija pod pravim imenom (za šta se prilikom registracije zahtijeva i neka vrsta identifikacionog dokumenta) daje bolji kvalitet debate o temi sadržaja, iako je broj komentara manji. Mnogi portali, s druge strane, smatraju da je mogućnost anonimnosti važna zbog onih koji možda ne mogu slobodno da govore pod svojim pravim imenima. Neka istraživanja⁴⁰ su pokazala i da anonimnost ne vodi mnogo većem broju neprimjerenih komentara od neregistrovanih/anonimnih komentatora.

Registracija radi komentaranja može biti korisna i za eventualne buduće modele monetizacije sadržaja na portalima, koji

---

40 Više vidjeti na: http://netino.fr/wp-content/uploads/2013/10/WAN-IFRA_Online_Commenting.pdf World Editors Forum: Online comment moderation: emerging best practices, str. 31/32

se može pokazati kao jedan od važnih načina (možda i najvažniji) za ekonomsku održivost portala. Komentari mogu povećati posjećenost, a veća angažovanost posjetilaca na portalu može pomoći da se ljudi lakše odluče da postanu pretplatnici na portalu, ako se portal odluči i za takav vid finansiranja u situaciji kada prihodi od oglašavanja opadaju. „Fajnenšel tajms” je utvrdio da su čitaoci koji komentarišu (aktivnim komentatorom smatraju onoga koji postavi jedan komentar sedmično) sedam puta više angažovaniji na portalu od onih koji to ne rade, dok su oni koji samo čitaju komentare šest puta angažovaniji. U oba slučaja, provide više vremena na portalu i češće se vraćaju.⁴¹

2.5.4. Automatsko filtriranje

Vodič za primjenu smjernice 2.8. Kodeksa novinara/ki Crne Gore predviđa da su portali dužni da koriste softver za automatsko filtriranje neprimjerenih izraza, koji takav komentar privremeno blokiraju i stavljaju u „karantin” na dalju obradu moderatora.

Iako su neki korisnici koji namjerno žele da postavе komentar kojim se krše pravila komentarisanja vrlo vješti u izbjegavanju ovakvog softvera, on omogućava identifikovanje komentara koji sadrže unaprijed definisane nedozvoljene ključne riječi, koji se potom automatski obilježavaju da bi privukli pažnju moderatora, koji donose odluku o tome da li da ih odobre ili ne.

Ovi softveri olakšavaju rad moderatora, smanjujući obim posla generalno i, u slučaju postmoderacije, upozoravaju ih na komentare na koje treba da obrate posebnu pažnju.

---

⁴¹ <https://digiday.com/media/financial-times-reader-comments/>

U novije vrijeme razvijeni su i softveri koji su napredniji i analiziraju ne samo zabranjene riječi već sami „uče” od ručnog moderiranja komentara i vjerovatnoćom i do 95% u nekim slučajevima predviđaju da li će moderator odobriti ili ukloniti komentar. Ovi softveri nisu jeftini, ali smanjuju druge troškove i kvalitet moderiranja, posebno u slučaju kada portal ima veliki broj komentara, ili koristi postmoderaciju.

Takođe, neki od ovih softvera mogu da otkriju i spriječe spamovanje, trolovanje itd.

2.5.5. Prijava kršenja pravila komentarisanja

Vodič za primjenu smjernice 2.8. Kodeksa novinara/ki Crne Gore predviđa da u sekciji za komentarisanje postoji mogućnost prijave kršenja pravila komentarisanja od strane korisnika.

Vodič predviđa i obrazac koji korisnik treba da ispuni kada prijavljuje kršenje pravila komentarisanja. Naše istraživanje je pokazalo da vrlo mali broj portala ima ovu mogućnost.

Prijavljivanje nedozvoljenih komentara, ako je lako dostupno na portalu, (Vodič predviđa postojanje ikonice pored komentara), i jednostavno, (Vodič predviđa i obrazac za prijavljivanje) može da olakša rad moderatorima i angažuje zajednicu komentatora da sami doprinesu kvalitetu debate i spriječe one koji zloupotrebljavaju slobodu govora.

2.5.6. Prijava zbog neobjavljivanja komentara

Vodič za primjenu smjernice 2.8. Kodeksa novinara/ki Crne Gore predviđa mogućnost da se korisnik kome komentar nije objavljen (kod predmoderacije), a smatra da nije trebalo, to prijavi

Transparentnost i „vladavina prava” u radu moderatora može da pomogne u stvaranju percepcije da portal poštuje slobodu govora i drugačijeg mišljenja i omogućava provjeru odluka moderatora po prijavi korisnika koji smatra da mu je komentar neopravdano uklonjen ili nije objavljen.

Preporučljivo je da u sekciji komentara postoji ova opcija zajedno sa obrascem za prijavu. Prijavu bi trebalo da razmatra osoba/osobe koja je nadređena moderatorima, a ne moderator koji je uklonio/nije objavio komentar. Takođe, objavljena pravila komentarisanja treba da sadrže opis procedure.

Preporuka je i da moderator, kada ne objavi/uklanja komentar ima mogućnost da u, recimo, padajućem meniju može da označi razlog uklanjanja/neobjavljivanja komentara u skladu sa pravilima komentarisanja (npr. uvredljiv govor, govor mržnje, spamovanje, caps lock, reklamiranje, itd.) kako bi onima koji odlučuju o prijavi/žalbi bilo lakše da donesu odluku, a po mogućnosti da to bude vidljivo i komentatoru.

U sprovedenom istraživanju uočeno je da najveći broj portala, učesnika istraživanja ne odgovara na primjedbe komentatora i uopšte ne komunicira sa njima.

2.5.7. Žalba samoregulaciji

Vodič za primjenu smjernice 2.8. Kodeksa novinara/ki Crne Gore predviđa i obrazac za žalbu samoregulatornom tijelu na rad moderatora

Kao i u prethodnoj smjernici, ova mogućnost je ostavljena kako bi Ombudsman/ samoregulatorno tijelo provjerili da li je moderator i/ili osoba koja je odlučila da se komentar ukloni/ ne objavi to uradila u skladu sa pravilima komentarisanja.

Time se dodatno poboljšava „vladavina prava“ u komentarisanju na portalima i poštovanje slobode govora, kao i imidž portala u tom smislu.

2.6. Sankcije

2.6.1. Uklanjanje/neodobravanje komentara

Vodič predviđa uklanjanje/neodobravanje komentara kojima se krše pravila komentarisanja.

Portali koji su učestvovali u istraživanju ne odobre/uklone od 5-60% komentara zavisno od dana i teme sadržaja, što se otprilike poklapa sa međunarodnim istraživanjima, prema kojima su to najčešće komentari sa generalno uvredljivim govorom, govorom mržnje, psovanjem, napadima na ličnost, spamovanjem, komentari van teme sadržaja, itd.

Moderatori bi u svakom trenutku trebalo da imaju na raspolaganju listu razloga za uklanjanje/neodobravanje komentara koji su navedeni u pravilima komentarisanja i da provjere da li u komentaru postoji ijedan razlog za to.

Umjesto brisanja, neki inostrani mediji koriste i opciju sakrivanja komentara koji su na granici pravila komentarisanja ili za koje ne mogu odlučiti da li da ih ostave ili ne. Pored njih stoji obavještenje o tome da su to komentari koje neki ljudi mogu smatrati neprimjerenim, a korisnici koji to žele, mogu takve komentare otvoriti i pročitati.

Moderatori bi trebalo da vode računa o tome da li je uvredljiv govor usmjeren prema javnim ličnostima, posebno političarima i javnim funkcionerima, prema čemu treba da budu tolerantniji, ili prema grupama ljudi koje imaju neke zajednič-

ke karakteristike (rasne, nacionalne, vjerske, seksualne itd), prema kojima treba da budu restriktivni.

2.6.2. Blokiranje i banovanje

Vodič takođe predviđa privremenu (blocking) i trajnu (banning) zabranu komentarisanja.

Komentator koji često krši pravilo komentarisanja može da bude privremeno blokiran. Razlozi za blokiranje treba da budu navedeni u pravilima komentarisanja. Većina crnogorskih portala koji su učestvovali u istraživanju ne blokiraju svoje korisnike, a oni koji blokiraju mogu to uraditi ili po korisničkom nalogu ili po IP adresi.

Neki mediji u svijetu imaju sistem po kome za kršenje pravila komentarisanja dodjeljuju žute kartone kao u nekim sportovima, koji se upisuju u profil korisnika, a poslije određenog broja žutih, slijedi crveni karton.

Za spamovanje, u slučaju da se to radi sa većeg broja registrovanih naloga na istoj IP adresi, neki mediji u svijetu blokiraju sve osim jednog naloga. Jedan od originalnih načina je i „izolacija” komentatora koji spamuju ili troluju. Moderator ima opciju da, umjesto blokiranja ili banovanja, sakrije komentar za sve korisnike osim za onoga koji ga je postavio, koji to ne zna, i misli da njegov komentar ne izaziva nikakvu reakciju.

Pravilima komentarisanja i moderiranja treba utvrditi rok u kojem će korisniku biti zabranjeno komentarisanje.

Vodič predviđa trajnu zabranu komentarisanja u slučaju kršenja smjernice 1.1., odnosno za komentare koje sadrže govor mržnje, koji su diskriminatorni ili koji sadrže druge oblike očigledno nezakonitog sadržaja, poput prijetnji, propagiranja

i zagovaranja nasilja, podsticanja svih vidova sajber kriminala, povreda intelektualne svojine, očigledno neosnovanih optužbi, itd.

2.7. Kako do bolje moderacije

2.7.1 Specijalizovani moderatori ili novinari/moderatori

Ako portal ima resursa, idealno bi bilo da zaposli specijalizovane moderatore koji će se isključivo baviti moderiranjem sadržaja, a poželjno bi bilo da imaju barem neko novinarsko iskustvo. To je i u *ad hoc* istraživanju koje je Tehnička radna grupa sprovela među nekoliko crnogorskih portala navedeno kao najčešći predlog za poboljšanje procesa moderacije. Neki portali ovaj posao povjeravaju novinarima i urednicima, iako oni svoje druge obaveze često stavljaju ispred moderiranja komentara, a često moderiranje shvataju i kao teret, a ne kao mogućnost da poboljšaju debatu i spriječe zloupotrebu, a ponekad i sami zloupotrebljavaju ovlašćenje da moderiraju komentare, kao što je navela jedna od članica fokus grupe. Neki novinari jednostavno ne trpe kritike bilo kakve vrste na svoj rad i uklanjaju sve ili ne objavljuju nijedan komentar takve vrste koji se postavi na njegov/njen tekst.

Ne postoje međunarodni standardi u koje se uklapaju svi portali kada je riječ o tome koliko je moderatora potrebno za efikasnu i uspješnu moderaciju. To zavisi od broja poslova koje obavljaju, da li samo čitaju i odobravaju komentare i/ili sankcionišu komentatore, odgovaraju na prigovore i/ili učestvuju u komentaranju. Primjera radi, u “Njujork tajmsu” tim od 14 moderatora (od kojih nisu svi sa punim radnim vremenom) obrađivao je 2017. godine prosječno 12.000 komentara, ali oni obavljaju sve navedene poslove.⁴²

⁴² Više vidjeti na: <https://digiday.com/media/new-york-times-moderates-12000-comments-day/> (2017)

2.7.2. Kvalitet debate

Postoje razni modeli za poboljšanje kvaliteta debate i preporučljivo je da portali razmisle o tome i uvrste one koje im najviše odgovaraju u svoja pravila moderiranja, u zavisnosti od svojih resursa.

Neki mediji osim mogućnosti da korisnici lajkuju ili dislajkuju komentar, imaju opciju da u saradnji sa korisnicima istaknu najbolje, nakonstruktivnije, najargumentovanije komentare tako što će ih algoritamski ili ručno postavljati pri vrhu stranice. Drugi imaju sistem nagrađivanja najboljih komentatora bedževima, na osnovu kojih se penju u hijerarhiji komentatora, a neki mediji najbolje komentatore na kraju angažuju kao moderatore.

Neki mediji ostavljaju mogućnost moderatorima da biraju najbolje komentare i objavljuju ih na posebnoj stranici portala. Moderator/ka mora biti obučen/a i dobro poznavati pravila komentarisanja i moderiranja, i mora ih biti dovoljno da proces teče nesmetano, o čemu vlasnici crnogorskih portala treba da povedu više računa.

Preporučljivo je da portali, pored moderatora, angažuju osobu koja će brinuti o korisničkoj zajednici, komunicirati sa korisnicima i voditi računa o kvalitetu konverzacije korisnika na portalima, dosljednoj primjeni pravila komentarisanja i moderiranja.

Takođe, trebalo bi da ohrabre novinare da u skladu sa etičkim kodeksom i jasno utvrđenim pravilima argumentovanog razgovora učestvuju u debati ispod sadržaja čiji su autori i komuniciraju sa svojim čitaocima/gledaocima.

2.7.3. Opšta pravila

2.7.3.1. Važnost konteksta

Kontekst je presudan. Isti komentar može biti podoban za uklanjanje/neodobravanje u jednom kontekstu, a nepodoban u drugom. U tom smislu je preporučljivo da moderator ima opciju da sortira komentare po sadržaju na koji se odnose.

2.7.3.2. Dosljednost

Uklanjajte / ne odobravajte / sakrijte / izolujte komentare samo ako se njima krše pravila komentaranja i uvijek kada je to slučaj.

2.7.3.3. Dokumentovanje

Dokumentujte i evidentirajte šta ste uklonili / niste odobrili / sakrili / izolovali – i zašto. Preporučuje se da sistem čuva sve komentare – i objavljene i neobjavljene.

2.7.3.4. Poštujte tuđe mišljenje

Nemojte uklanjati / ne odobravati / skrivati / izolovati komentare samo zato što niste saglasni sa stavom komentatora.

2.7.3.5. Korist / šteta za javnost

Uklanjajte / ne odobravajte / sakrijte / izolujte komentare za koje bi takav postupak bio koristan za javnost, odnosno čije bi objavljivanje bilo štetno za nju.

U procesu moderiranja moderatorima/kama mogu pomoći odgovori na pitanja koja smo propratili (u nastavku teksta) i primjerima iz prakse – komentarima koji su se našli u dijelu komentara jednog crnogorskog medija (u fusnotama).

2.7.3.6. Koja su zakonom zaštićena prava o kojima moderator mora voditi računa?

Zakon o medijima izričito propisuje zaštitu posebnih prava koja su predmet povećane pažnje moderatora, a riječ o posebno zaštićenim pravima maloljetnika, dostojanstva ličnosti i u vezi sa tim pretpostavkom nevinosti,⁴³ prava iz sudskog postupka, zabrane govora mržnje.⁴⁴

43 Pretpostavka nevinosti

Zanimljivo da su sve ovo klubovi (političke partije) i (fudbalski klub) koje drži kontroverzni biznismen za kojeg znamo čime se bavi. I sad ti treba da nam prosipaju poštenje, a znamo čime se bave i truju omladinu.

Đe je (fudbaler), bavi se kupovinom glasova po Mojkovcu.

44 Govor mržnje

Zbog zato... Što Sutjeska i Dečkić će da pljaču maljo.

Crnački lobi.

Pu jebem vam majku četničku uličarsku iz (političke partije) i kopilad vlaška.

Živim na more nisam nikad bio u ta tri sela niti imam namjeru. Boka je zakon. (Tekst je o izborima u Mojkovcu, Petnjici i Cetinju).

Da nije cetinjskija štekovah (đe se drži kokain), u Cetinje ne bi življelo ni 200 ljudi. U Cetinje- kriminalci; u Petnjicu - umno poremećeni. Ovo sve liči na neku nadrealnu naučno-fantastičnu komeNciju.

Mojkovac poštenu grad, koji neće pasti u ruke DPS sekte! Sa srećom! A talijančići će pokazati da su i dalje Milovi sljedbenici.

Eto taman Đuka uzmi tih 5k iz Petnjice i Cetinja pa u šumu i tamo pravi svoju crkvu i branite državu, priča se da će Srbi da je otmu ..

Cetigne buona notte. Mangiare piatto di macaroni e vai a dormire!!!

Ne brinite ništa, naselili su na primorje Turke i Albance to nam je buducnost, puna ih je Budva.

Dovedite nekog talijana za kandinata pa da vidite koliko će imat glasova.

Zahvaljujući normalnoj većini i uticaju stranih sila. Milojugend bi nam inače oči vadio. Znamo se mi dobro.

Nmg da vjerujem šta pričaju ovi ljaksofoni..navikli na Hamiltonov pederluk sa najjačim bolidom pa im Maxova voznja opasna, rizična..pa trkanje je to..sama riječ kaze..Max je veliki talenat i budući rekorder u svim poljima F1.

Ko je ovome dao da se predstavlja Crnogorcem i da nas bruka po svijetu?

2.7.3.7. Kako prepoznati sadržaj koji postavljaju botovi?

Bot – izvorno skraćena od imenice „robot“, šezdesetih godina prošlog vijeka ulazi u terminologiju SF (naučno-fantastičnog) žanra. Savremeno značenje termina odnosi se na program ili softver aplikaciju koja obavlja automatizovane zadatke⁴⁵. Bot

---

Treba tražiti da Angola igra bez golmana i Francuska obavezno. Manje priče više vatre na terenu. Vučete se ko babe, jedino vam jezik dobro radi. U svemu nađete opravdanje za poraz, jedino sebe ni jedna da pomene. Što se selektorke tiče, ona je izgubljena u vremenu i prostoru.

Kako posrbicama smeta kritika (intervjuisane osobe). Pa ovo samo slijepi ne vidi da nas ova vlada vodi u propast. Osvjestite se.

Đe ti se brat vjenco u koju crkvu. Volio bih da ga sretnem đe kroz (grad u primorju)

Više Crnogoraca ima u Beograd no u čitavu Crnu Goru, a sve patriota do patriote.

Što vam predsjednik nije omogućio da u svojoj državi radite, no ste pobjegli u Srbiju da zarađujete i živite, a izigravate patriote i rodoljube.

Zastide od naroda.

Od svih Srba najgori su Crnogorci.

Jesu li glasali iz Barija.

Plaćite posrbice.

Njih treba bojkotovati čitav svijet. To su zločinci koji su napravili najviše genocida na zemaljskoj kuglu. Uništili su svoj narod Indijance. Najveći genocid. Pa Hiroshima i na Nagasaki. Zločinci su bacili atomske bombe na nedužni narod. Genocid u Vijetnamu, pa zločine nad zločinima nad srpskim narodom, Iracanima, Libijcima, Dirijcima i da ne nabrajam

(Portal) je dozvolio botovima DF-a da divljaju po sajtu, baš kao i stranim botovima iz Srbije i Šumske. Kad tad će to da se obije (portalu) o glavu. Zapravo VEĆ im se obija. Ali obija se i Crnoj Gori. Najgori izveštaj EU IKADA smo imali za prošlu godinu. Kad SAD i Srbija skreću ulijevo, mi udesno. Majstori smo vazda bili da promašimo istorijski trenutak. Isto ko tokom 90-ih.

E trag im se utro.

Pa neka nas ima jos manje.

Nece trebati 100 god.

Dijelimo se, da se poubijamo ko je Crnogorac, ko je Srbin, a za 10-15 god. ce ovdje biti duplo vise Turaka, Sirijaca i sl.

Nego, postaće i to bitno onda kad se ćerke ovih politicara krenu udavati za njih . Svaka slika (sportiskinje) - nije li ona Hrvatica?

Govor mržnje prema ženama

Пао је Мојковац, нека пану бркате промотерке ДПС-а.

Sad si pustila jezičinu.

Kakva je ovo fukara od žene. DPS špijun

Nafurana mała.

45 Više vidjeti na: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/bot>

kreira lažne naloge na društvenim mrežama u cilju komunikacije sa drugim korisnicima⁴⁶, a sam po sebi nije ni dobar ni loš, već takvim postaje u zavisnosti od načina na koji se koristi.

U smislu koji je relevantan za moderiranje komentara, možemo ga sresti i u obliku „socialbot“, a tada označava kompjuterski program koji operiše na djelimično ili u potpunosti automatizovan način, simulirajući ljudsko ponašanje⁴⁷ – slanjem imejl poruka, učešćem na četovima, postavljanjem komentara, „lajkova“ ili „dislajkova“, i slično.

Zlonamjerni botovi mogu manipulirati javnim mnijenjem tako što će na vještački način povećavati popularnost sadržaja, osoba ili pokreta, simulirajući njihovu stvarnu podršku i (opšte) prihvaćenost. Mogu uticati na izbore, manipulirati finansijskim tržištima, širiti spam, vršiti „fišing“ napade (phishing - krađa osjetljivih podataka)⁴⁸, itd. Procjenjuje se da oko 15% naloga na društvenim mrežama predstavljaju botovi⁴⁹.

Nije uvijek lako prepoznati botovski nalog, ali to možemo učiniti pretragom putem slika (reverse image search), odnosno fotografija koje su postavljene kao profilne, praćenjem vremena postavljanja postova ili komentara – ljudi obično ne postuju 24 časa dnevno, svakih par minuta svakoga dana, ili korišćenjem različitih servisa i programa za detekciju botova⁵⁰.

Termin „bot“ koristi se i u prenesenom značenju, kada se odnosi na korisnike koji se ponašaju kao robot ili bot, najčešće na članove internet timova političkih stranaka (stranački bot)

---

46 Ibid

47 Više vidjeti na: <https://whatis.techtarget.com/definition/socialbot>

48 Više vidjeti na: <https://www.cloudflare.com/learning/bots/what-is-a-social-media-bot/>

49 Ibid

50 Ibid

koji organizovano postuju komentare iste, slične ili standardizovane sadržine kojim iskazuju podršku određenoj partiji i vještački utiču na odnos ocjena ispod komentara (lajkova/pluseva ili dislajkova/minusa).

2.7.3.8. Kako prepoznati trolovanje

Trol/trolovanje – Izvorno značenje odnosi se na ružno i priglu-po biće skandinavske mitologije koje obitava u udaljenim predjelima i najčešće je neprijateljski nastrojeno prema ljudima. Postavljanje trol komentara ili trolovanje predstavlja praksu zlonamjernog komentarisanja čiji je cilj da isprovocira, uznemiri, započne svađu ili uvrijedi⁵¹. Iako nije zabranjeno Vodičem (osim u slučajevima uvredljivog govora), trolovanje ne doprinosi kvalitetu debate. Naprotiv, debatu pretvara u svađu koja nerijetko skreće sa teme sadržaja na koji se odnosi i iscrpljuje se u vatrenim i najčešće prizemnim prepucavanjima.

2.7.3.9. Kako prepoznati prikriveno oglašavanje?

Prikriveno oglašavanje u komentarima može se prepoznati kada se na primjer komentariše tema sadržaja u kome se tretira neki društveni problem, a komentator u sklopu „rješenja” koje nudi „slučajno” pomene konkretnu kompaniju ili proizvod ili uslugu koju ta kompanija nudi, postavi link, itd.⁵²

2.7.3.10. Kako razlikovati uvredljiv govor od satire i kritike?

Satira predstavlja kritiku određenih pojava, ljudi ili postupaka kroz humor, ruganje i/ili ismijavanje i njome se kreativni komentatori ponekad služe da naglase svoju poentu, iako ne-

51 Više vidjeti: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/troll>

52 Prikriveno reklamiranje

Angola 2! Kvota 3.30. Poklon

kada može djelovati i kao uvreda. Moderatorima treba da budu u stanju da naprave razliku između satire i kritike i imaju u vidu da Evropski sud za ljudska prava u svojoj praksi štiti ovaj vid izražavanja, posebno ako se odnosi na javne ličnosti, političare i javne funkcionere, njihove postupke i djelovanje. I ovdje je bitno da moderator poznaje kontekst i sadržaj na koji moderira komentare kao i da razluči da li su komentatoru ruganje i/ili ismijavanje cilj sami po sebi, ili je cilj kritika pojava, ljudi i postupaka.⁵³

53 **Satira** (odobreni)

U petjici slavlje ispred štaba DPS-a ...

Jer su tako u mogućnosti samo i to imaju u Petnjici.

Što ne sačekate predsjednika na autobusu?

A da, šta je to autobuska .

I samo da pitam, đe liječite životinje? ....

U štab DPS-a ..

U Mojkovcu svi požurili da glasaju do 12 i da krenu za Podgoricu jer žive na Stari aerodromu i moraju ujutru na posao. U Petnjici neće izaći 50% jer su svi u Luksemburgu. Na kraju ispada da se ljudi koji žive u tim opštinama najmanje pitaju.

Onda ćemo i mi bojkotovati, mora se ispoštovati Eskobar. A mi nemamo ni predstavnička jedino Vesnu Medenicu da pošaljemo (tekst o najavi bojkota SAD Zimskih olimpijskih igara u Kini).

Ajde mi sto pametujemo na komentare da se nađemo na fer da se pošibamo, komite na jednu, a Srbi na drugu, a ja ću bit sudija (**satira ili pozivanje na nasilje**).

Posle glasanja na CT dati svakome čokoladu iz fabrike, i besplatno spuštanje gondola do primorja. Ali ovo su bajke realnost je drugačija.

Ajdeee Milo stisni sa ličnim kartama da pokažemo da možemo u ovim neravnopravnim uslovima da sačuvamo Mojkovac i Crnu Goru.

Uvredljiv govor (svi zabranjeni)

Ovoga kao da je poplava izbačila... mogao se ošišat i obrijat kao čeljade pred ovaj intervju :)

Пи.

Ovoj zloslutnici kad vidis sliku sve ti je jasno...

Ko je (intervjuisana) da dijeli savjete i lekcije? Je li ona neki faktor ili samo iskompekisirano čeljade?

Мршшшш смеће једно (partija)-овско глибаво...

A đe si (intervjuisana), ljudska bižuterijo!

Glavata, dosadna si i Bogu i narodu.

(Političar) da se pokrije klempavim ušima koga je doveo na vlas u ŽIS-i

Marš bre džukelo

(Političar) je čovjek bez ljudskih reference

Presrali ste više .

Samo je za reprezentaciju UVIJEK POVRIJEDEN.OLOŠ.

2.7.3.11. Da li uklanjati off-topic komentare?

Da li će da uklanjaju / objavljuju komentare koji nemaju nikakve veze sa temom sadržaja koji se komentariše, portali treba da navedu u pravilima komentarisanja, kako bi komentatori to unaprijed znali. Moderator/ke treba da imaju u vidu da ovakve komentare ponekad postavljaju komentatori i botovi kako bi skrenuli pažnju sa teme sadržaja, niza komentara ili debate jer im ne odgovara ili im se ne dopada, ili kako bi radili svoj aktivistički ili botovski posao iz istih razloga. Upravo zato, preporučljivo je da se pravilima propiše da se off-topic komentari uklanjaju / ne objavljuju, ako je cilj portala da debata u komentarima bude konstruktivna i argumentovana.⁵⁴

2.7.3.12. Kritika portala/medija

U Kodeksu novinara/novinarki Crne Gore stoji da je novinar/ka “spreman/spremna da svoj rad neprestano izlaže sudu javnosti”, pa je preporučljivo da se argumentovane kritike i vriednosni sudovi o sadržaju koji se komentariše i o portalu/mediju ostavljaju/objavljuju pod uslovom da se u komentaru ne krše zakon, Vodič ili pravila o komentarisanju. Ako to nije slučaj, treba provjeriti da li se u komentaru nalazi informacija o eventualnoj faktičkoj grešci / nepotpunoj informaciji u sadržaju, ili je riječ o novoj informaciji na osnovu koje se može

---

ТИ ОДМАН ДА ПОСЈЕТИС КОТОР ИМА ЈЕДНА УСТАНОВА БЛИЗУ ДАКО ТИ ПОМОГНЕ

Милова АНАЛитичарка

Ne bleji...

Ajde ne seri života ti

Ne skidaj masku molim te!

Nek neko poruči ovoj bundevi da nije popila svu pamet svijeta

54 **Off topic**

Nebitne ste! Jesu li vam javili tužnu vijest da ste izgubili Mojkovac?!-

Hoćete li povesti Pedju Boškovića, on vam je najljepši od svih vas, a rečit, stasan, glasan, a jasan..... (na tekst o utakmici)

dopuniti ili napraviti novi sadržaj, o čemu odmah treba obavijestiti autora/ku sadržaja i/ili njegovog urednika/cu. Ukoliko postoji mogućnost, zahvaliti komentatoru/ki.⁵⁵

2.7.3.13. Lažne vijesti

Dezinformacija je očigledno lažna ili obmanjujuća informacija koja „je smišljena, iznesena i širi se radi sticanja ekonomske koristi ili namjernog zavaravanja javnosti” i „može naškoditi javnom interesu” jer se njome može ugroziti demokratski politički proces, ali i javna dobra kao što su zaštita zdravlja građana, okoline i sigurnosti.⁵⁶

Lažnim vijestima se takođe smatraju namjerno i očigledno plasiranje dezinformacije ili teorija zavjere koje se šire preko tradicionalnih ili onlajn medija. To su medijski sadržaji koji u sebi sadrže nedvosmisleno i očigledno pogrešne tvrdnje, očigledno zavaravajuće, izmišljene, netačne i koje govore o doga-

⁵⁵ **Kritika medija** (Odobreni komentari):

Mjesec maj, kraj prvenstva, Sutjeska osvaja titulu, naslov (u novinama): BUDUĆNOST ZAUZELA DRUGO MJESTO

Nekad sam citao tvoje kolumne sa zadovoljstvom. Sa nestrpljenjem čekao sledeću. Već neko vrijeme nije tako. Smoriš vec posle nekoliko redaka. Ne sjećam se kad sam u skorije vrijeme neku pročitao do kraja. Izvini, ali zbilja si dosadan. Pokušaj sa sportskom rubrikom, ovo vise ne „radi”.

Ovo je najgori tekst ikada. Ništa se ne može zaključiti.

Uvažavam (autora), ali ovaj put malo previse promovise (političku partiju)!

(Medij), okej je da navijate i favorizujete Budućnost, al ne morate to baš toliko providno da radite, ima i nas što nijesmo Podgoričani.

Šta je pisac htio da kaže? To niko ne zna, a mnogi se prave pametni pa kao komentarišu. Dobro naš narod kaže: KAD PREMUDRI PA PRELUĐI.

Kritika medija (Zabranjeni komentari)

Srami se na ovakvom tekstu!

Ti si prolupao.

A moj (autore) antihristu, ne trebam citat nista, mirises mi na lucifera.

Kao da se autor najeo bunike.

Čim vidite da je vijest (medija) odmah znate da je laž....a tek kad počnu da nabrajaju nazive fakulteta, laboratorija i titule doktora ....još se gora laž sprema

⁵⁶ Kodeks EU o suzbijanju dezinformacija (2018): https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_21_4945

đajima koji se nijesu dogodili, izjavama koje se nijesu izjavile čime se javnost svjesno dezinformiše i time nanosi šteta.⁵⁷

2.7.3.14. Preobimni komentari

U okviru internih pravila komentarisanja može se naći i informacija o maksimalnoj dužini komentara. Međutim, u većini slučajeva ovo nije jasno saopšteno, odnosno nije postavljena gornja granica koja se odnosi na maksimalnu dozvoljenu dužinu komentara. U pravilima komentarisanja kod većine domaćih portala, dužina komentara se pominje uopšteno i u vidu molbe njihovim potencijalnim kreatorima da vode računa o pravopisu, dužini komentara i da komentare ne pišu velikim slovima. Međutim, kod jednog portala iz regiona naišli smo i na konkretno ograničenje, gdje se kaže da je “dužina komentara, radi brže i koncizne diskusije, ograničena na 281 karakter – jedan više nego na Tviteru”.

Praksa i iskustva pokazuju da bi komentari trebalo da budu primjerene dužine, u skladu sa internet bontonom i pažnjom čitalaca, koja prirodno ne trpi duže sadržaje. Posebno treba imati na umu da oni ne budu u nesrazmjeri sa tekstom ispod kojeg se ostavljaju. Tehnički postoje mogućnosti da se i ovaj prostor, kao i svako internet polje ograniči, ali sve to zavisi od konkretnog portala. U svakom slučaju, preporuka bi mogla biti da se maksimalna dužina komentara preciznije odredi.

⁵⁷ **Lazne vijesti, teorija zavjere**

Kojom je vakcinom bio vakcinisam? Baš me zanima hocete li objaviti komentar (komentar na tekst o preminuloj javnoj ličnosti od bolesti koja nije povezana sa COVID-19) Ivermektin najbolje funkcioniše. U Japanu je zaustavio epidemiju. Ali ne košta nista pa ga klevetaju. Nema love u njemu.

Više od pola svijeta je ustalo u borbi protiv ovog zla u kojem se nalazimo danas i koje sve više liči na vrijeme kada je počeo Drugi svjetski rat i kada su dijelili ljude na Jevreje i cigane, a sad na vakcinisane i nevakcinisane. Počeli su i djecu da uvlače u kampanju, ali proći će i ovo zlo.

2.7.3.15. Caps Lock komentari

Korišćenje velikih slova na internetu se smatra nepristojnim i često vrlo agresivnim. Uobičajeno je tumačenje da to znači podizanje tona ili viku. Caps lock⁵⁸ pravila spadaju u internu regulaciju interent portala i oni sami odlučuju o njihovom (ne) korišćenju. Obično se preporučuje njihova zabrana jer na internetu imaju status nepristojnog obraćanja⁵⁹.

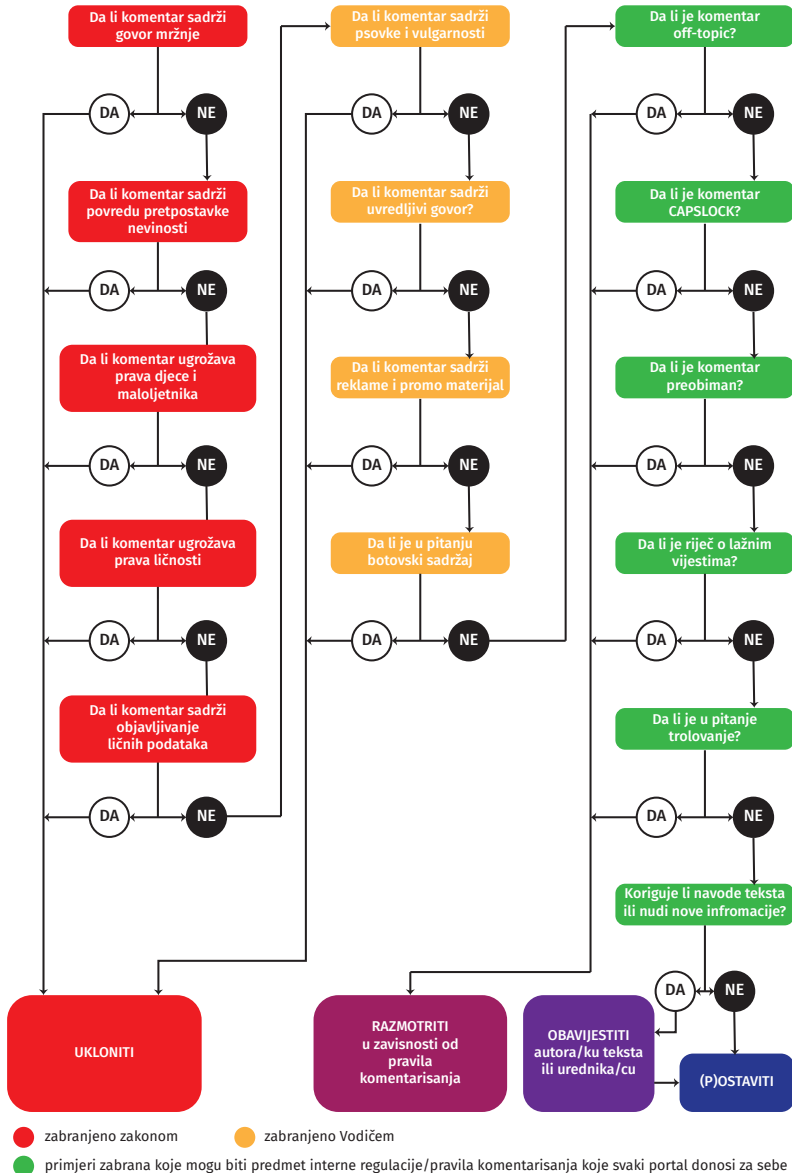
58 **Caps lock**

Eeee.... TO JE TA DPS VLADAVINA OD 30 god.... BITNO JE DA SU FUNKCIONERI DPS-a OBEZBIJEĐENI STANOVIMA... A OVA FAMILIJA DA JE SREĆE... BI BILA U SVOM STANU... VRHUNSKI SPORTISTA KOJI JE DRŽAVU CG PROMOVISAO U SVIJETU... TUŽNO.... BRAVO AMERI, DA NIJE VAS Rusi i Kinezi bi svaki dan genocid pravili. ŽIVJELA AMERIKA PROSPERITETNA I NAJMOCNIJA!!!!

JEDINSTVENO TRZISTE TO MORA MALI SENGEN SAMO BUDALE NISU ZA TO

59 Više vidjeti na: <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2012/10/what-we-talk-about-when-we-talk-about-caps-lock/263941/>

MODERIRANJE KOMENTARA - MAPA PUTA

Organizacija za evropsku
bezbjednost i saradnju
Misija u Crnoj Gori